

POLICEJNÍ AKADEMIE ČESKÉ REPUBLIKY V PRAZE

Fakulta bezpečnostně právní

Katedra společenských věd

**Odlišné pohledy na morální integritu v empirickém
výzkumu**

Bakalářská práce

Different outlooks on moral integrity in empirical research

Bachelor thesis

VEDOUCÍ PRÁCE

doc. PhDr. Mgr. Krámský David Ph.D.

AUTOR

Bc. Nikol Plisková

Praha

2023

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že předložená práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracovala samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem čerpala, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu literatury.

V Praze dne 16.7. 2023

Nikol Plisková

ANOTACE

Tato bakalářská práce pojednává o morální integritě v empirickém, zejména sociologickém, výzkumu, respektive o odlišných pohledech v nejčastějších a nejzákladnějších typech empirického výzkumu, kterými jsou kvantitativní a kvalitativní výzkum, stejně jako o rozdílech přístupu výzkumníka a respondenta, nejznámějších etických kodexech a morálně nevhodných případech z minulosti. Cílem této práce je shromáždit informace o různých pohledech na morální integritu a etiku v empirickém (sociologickém) výzkumu, vysvětlit jejich podstatu, rozdíly a navzájem je porovnat. V závěru každé kapitoly jsou poznatky shrnuty a porovnány.

KLÍČOVÁ SLOVA

empirický výzkum, etika, morální integrita, respondent, výzkumník

ANNOTATION

This bachelor's thesis discusses moral integrity in empirical, especially sociological, research, or more importantly, different perspectives in the most common and basic types of empirical research, which is quantitative and qualitative research, as well as differences in the approach of the researcher and the respondent, the best-known ethical codes and morally inappropriate cases from the past. The aim of this thesis is to collect information about different perspectives on moral integrity and ethics in empirical (sociological) research, explain their essence, differences and compare them with each other. At the end of each chapter, findings are summarized and compared.

KEY WORDS

empirical research, ethics, moral integrity, respondent, researcher

Obsah

1 ÚVOD	6
2 VYSVĚTLENÍ POJMŮ MORÁLNÍ INTEGRITA, ETIKA A EMPIRICKÝ VÝZKUM.....	8
2.1 MORÁLNÍ INTEGRITA	8
2.2 MORÁLNÍ JEDNÁNÍ	10
2.3 ETIKA.....	10
2.4 EMPIRICKÝ VÝZKUM	12
3 MORÁLNÍ INTEGRITA V KVANTITATIVNÍM A KVALITATIVNÍM VÝZKUMU	13
3.1 MORÁLNÍ INTEGRITA V KVANTITATIVNÍM VÝZKUMU.....	13
3.1.1 <i>Morální integrita v dotazníkovém šetření CATI a CAWI</i>	14
3.1.2 <i>Morální integrita v dotazníkovém šetření PAPI a CAPI</i>	17
3.2. MORÁLNÍ INTEGRITA V KVALITATIVNÍM VÝZKUMU	18
3.2.1 <i>Morální integrita v etnografickém výzkumu</i>	18
3.2.2 <i>Morální integrita v kvalitativním rozhovoru</i>	21
3.3 MORÁLNÍ INTEGRITA V METODÁCH SPOLEČNÝCH PRO KVANTITATIVNÍ A KVALITATIVNÍ VÝZKUM.....	22
3.3.1 <i>Morální integrita v analýze dokumentů</i>	22
3.3.2 <i>Morální integrita v kvalitativním a kvantitativním pozorování</i>	23
3.4 MORÁLNÍ INTEGRITA SOUVISEJÍCÍ S PUBLIKACÍ KVANTITATIVNÍHO I KVALITATIVNÍHO VÝZKUMU	26
3.5 SROVNÁNÍ	27
4 MORÁLNÍ INTEGRITA Z POHLEDU VÝZKUMNÍKA A RESPONDENTA	28
4.1 MORÁLNÍ INTEGRITA Z POHLEDU VÝZKUMNÍKA.....	28
4.1.1 <i>Legálnost</i>	28
4.1.2 <i>Dobrovolnost</i>	29
4.1.3 <i>Informovaný souhlas</i>	30
4.1.4 <i>Informování o rozdílu anonymity a důvěrnosti</i>	35
4.1.5 <i>Střet zájmů</i>	37
4.2 MORÁLNÍ INTEGRITA Z POHLEDU RESPONDENTA.....	39
4.3 SROVNÁNÍ	40
5 ZÁKLADNÍ ETICKÉ DOKUMENTY V OBLASTI NEJEN SOCIOLOGICKÉHO VÝZKUMU	40
5.1 NORIMBERSKÝ KODEX.....	41
5.2 SOUBOR PRAVIDEL A DOPORUČENÍ ESOMAR	43
5.3 STANDARDY SIMAR.....	43
5.4 SHRNUÍ KAPITOLY	43
6 ETICKY A MORÁLNĚ VYHRANĚNÉ PŘÍPADY V SOCIOLOGICKÉM VÝZKUMU	44
6.1 STUDIE SYFILIDY V TUSKEGEE	44

6.2 HUMPHREYSOVA STUDIE	46
6.3 MILGRAMOVA STUDIE	49
6.4 STANFORDSKÝ VĚZEŇSKÝ EXPERIMENT	51
6.5 SHRNOTÍ KAPITOLY	54
7 ZÁVĚR	54
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	56

1 Úvod

Morální integrita a dodržení etiky výzkumu jsou základními pilíři jakéhokoliv výzkumu, ať už se jedná o kvantitativní či kvalitativní, základní (teoretický) výzkum či empirický výzkum. Práce s lidmi, a to nejen v rámci empirického výzkumu, nese vždy určitá rizika, tím pádem však i zodpovědnost osoby „ve vedení“, v tomto případě výzkumníka, nezpůsobit druhé osobě, v tomto případě respondentovi, žádnou újmu, jak fyzickou, tak psychickou, tudíž je skutečně nutné morální integritu ve výzkumu zachovat. Otázka, kterou si tato práce klade, se tedy ptá na to, jaké jsou odlišné pohledy na morální integritu, jaká jsou jejich specifika a odlišnosti.

Každý druh výzkumu se může potýkat s mírně odlišnými dilematy, ačkoliv spousta morálních a etických otázek zůstává stejných. Výzkum obecně neexistuje ve vakuu a ovlivňuje nejen výzkumníka, ale mnoho dalších zainteresovaných skupin; v jakémkoliv výzkumu (tedy nejen v sociologickém), nese výzkumník morální a etickou odpovědnost nejen k sobě samému, ale i k respondentům, k výzkumu jako takovému, vůči kolegům, k zadavateli/zaměstnavateli a k veřejnosti. Tato bakalářská práce si klade za cíl shromáždit, vysvětlit a popsat, jak vypadá morální integrita v různých pohledech na empirický výzkum a vysvětlit jejich rozdíly, dilemata, charakteristické vlastnosti, problémy a překážky v každém z nich. Kapitoly budou roztrženy do kategorií dle základního vysvětlení esenciálních pojmů, morální integrity v kvantitativním výzkumu a kvalitativním výzkumu, morální integrity ve výzkumu z pohledu výzkumníka a respondenta, základních etických kodexů a morálně nevhodných případů z minulosti za účelem demonstrace, co může nedodržení morální integrity ve výzkumu napáchat.

V první kapitole se tedy bakalářská práce zaměří zejména na vysvětlení pojmu morální integrita, morální jednání, etika a empirický výzkum. Druhá kapitola se podívá na problematiku morální integrity v kvantitativním a kvalitativním výzkumu, přičemž obě tyto větve budou následně stručně srovnány. V třetí kapitole se práce

bude věnovat morální integritě výzkumníka a respondenta. V páté kapitole se práce podívá na základní etické dokumenty v oblasti výzkumu, a to nejen sociologického. V šesté kapitole budou zmíněny eticky vyhraněné případy, kde byla morální integrita evidentně porušena. Na závěr budou výsledky práce shrnuty a bude vyvozen závěr.

2 Vysvětlení pojmů morální integrita, etika a empirický výzkum

Jelikož budou pojmy morální integrita, morální jednání, etika a empirický výzkum v této bakalářské práci opakovaně používány, je třeba si na začátek vysvětlit jejich význam.

2.1 Morální integrita

Pojem morální integrita není využíván jen v souvislosti s empirickým výzkumem, ale může být použit například v kontextu mučení, trestu smrti, lhaní, psychologické praxe, zdravotnictví, managementu, vedení, zkrátka většinou se využívá tam, kde se diskutuje jakékoliv morální dilema.

Morální integrita z etymologického hlediska pochází ze slova *integer*, což znamená celek. Dle Krámského (2016, s. 3) integrita v tomto kontextu je chápána jako „vnitřní celistvost odvozená od kvalit, jako je čestnost a stálost charakteru“. Krámský (2016, s. 3) dále zmiňuje, že integritu člověk nemusí vztahovat jen ke své osobě, ale i k dalším lidem či oblastem života, jako právě i například k profesní dráze. Definicí však existuje více – například Huberts (1998) říká, že integrita je definována jako „kvalita chování v souladu s relevantními sociálně akceptovanými morálními hodnotami, normami a pravidly.“

Krámský (2016, s. 3) dále zmiňuje i další definice morální integrity, které pomohou vytvořit obecný obrázek o tom, jak je daný pojem definován; například dle Gabriele Taylor a Raymond Gaita „Člověk s vnitřní integritou dodržuje, je ve svém jednání zavázán jednat v souladu s morálními standardy. Integrita pak nemůže být tam, kde se „něco“ myslí a „něco“ jiného dělá. Být já s integritou znamená být čitelný pro sebe samotného, jakož i pro druhé, tedy že naše řeč a psaná slova musí být konzistentní s následujícími volbami našeho jednání a chování.“ (Krámský 2013, s. 3). Dle Killingera zase morální integrita „vyžaduje sebedisciplinu a vůli být schopen odolávat svodům pokušení, přicházejícím z touhy, vlastního sebeuspokojení či jiných klamů.“ (Krámský 2013, s. 3).

Morální integrita je prvotně filozofický pojem, jehož definice může mít mírné nuance dle teorie či přístupu, ve kterém je použit. V řecké tradici je pojem integrita spojen s teorií cností, kdy je cnost dávána do spojení se slovy odvaha a sebeovládání. Integritu tedy můžeme definovat jako „kvalitu morálního sebeřízení“. (Preiss, Krámský, Příhodová 2014, s. 12)

Zároveň je však nutné zmínit kritiku tohoto přístupu, kdy je zde morální integrita diskutována jen ve vztahu k sobě, tedy nebere v potaz ostatní; znamená to tedy, že člověk může ve svém chování vidět morální smysl, avšak vůči ostatním se může ve skutečnosti chovat amorálně. Preiss, Krámský a Příhodová (2014, s. 12) uvádí příklad s Nacisty, kteří s lidmi zacházeli amorálně, avšak své vlastní chování vnímali jako morálně správně a dokázali si ho odůvodnit.

Jedná se však i o pojem, který se používá aplikovaně v různých oblastech. Například v pozitivní psychologii je morální integrita vnímána jako „osobnostní charakteristika úzce propojená s autenticitou a upřímností“ (Kahancová, Nábělková 2013, s. 72). Tento příklad demonstruje jak zaměření na člověka na sebe samotného, tak zaměření pozitivní psychologie na pozitivní emoce. V psychologii však morální integrita není většinou zkoumána sama o sobě, ale spíše v souvislosti s jinými charakteristikami, např. pokud má být zkoumáno chování v práci, je třeba se podívat i na docházku do práce, včasné příchody, spokojenost v práci, chování k nadřízeným atd. (Preiss, Krámský, Příhodová 2014, s. 14)

Pojem morální integrity dále můžeme nalézt například i v psychologii managementu, kdy je diskutována osobnost manažera, který by měl morální integritou taktéž v souvislosti s manažerskou činností disponovat. O tomto tématu mluví například Hroník (2008), dle kterého má odborná integrita specifická kritéria a požadavky dle profese a pokud je člověk morálně integrovaný v oboru, ve kterém pracuje, neznamená to, že je zároveň i morálně integrovanou osobností. Existuje však ještě osobní morální integrita, která je pro Hroníka spojená s přímo s obecnou morálkou, autor tedy odlišuje profesní a osobní morální integritu.

2.2 Morální jednání

V souvislosti s pojmem morální integrity je třeba vysvětlit koncept morálního jednání. Preiss, Krámský a Příhodová (2014, s. 14-15) uvádí dva hlavní pohledy na to, zda morálně odpovědní jedinci musí nezbytně i morálně jednat: „Podle prvního názoru vnitřní smysl pro morálku přímo ovlivňuje etické chování a morálka je poté výsledkem dlouhodobého nezvratného kognitivního vývoje a nejvlivnějším ukazatelem celkového etického chování. Podle tohoto předpokladu se vysoce morální jedinec chová eticky dlouhodobě a je rezistentní vůči krátkodobým tlakům prostředí podněcujícím k neetickému chování. Druhý argument zdůrazňuje podstatný rozdíl mezi morálním myšlením a činy a poukazuje k tomu, že morální vývoj hraje mnohem menší roli. Hlavní faktory, které ovlivňují etické chování, jsou více podmíněné prostředím, a jejich charakter je proto krátkodobý, reverzibilní a proměnlivý.“

Každý z těchto dvou názorových proudů má své zastánce a oponenty. Ve zkratce to tedy znamená, že buď je morálně zdatný jedinec dlouhodobým praktikujícím morálního chování a je obzvláště těžké jej ovlivnit k nemorálnímu chování, nebo dle druhého názoru můžeme říct, že samotný akt morálního chování není obzvláště důležitým faktorem při hodnocení toho, zda je jedinec morální.

2.3 Etika

Pojem etika lze často nalézt ve spojení s pojmem morálka, přičemž lze najít několik výkladů vztahu těchto dvou slov. Můžeme se například setkat s názorem, že etika je jakési shrnutí morálky, hodnot a kodifikovaných zákonů do jednoho pojmu (Meffert 2009, s. 327). Dále je možné pojem morálka chápat jakožto koncept zastřešující „jednodušší“ témata, jako například sexuální problematiku a otázky spojené s ní, a pojem etika jakožto pojem diskutující vznešenější otázky. (Downie 1980, s. 33)

Pravděpodobně nejznámější vysvětlení vztahu mezi těmito pojmy spočívá v tom, že morálka je systém pravidel lidského chování založených na rozlišení správného a nesprávného, zatímco etika je věda zabývající se studiem morálky, respektive

zdrojů morálních pravidel. Ačkoliv dle některých názorů, např. dle Castañedy (2006, s. 123) toto rozlišení není tak jednoznačné, jelikož často jsou tyto pojmy zaměňovány, mohou však být „umístěny do hierarchického vztahu, v němž morálka odkazuje na větší pole imperativů, norem, práv, povinností a kritérií, zatímco etika odkazuje na aplikaci nebo ztělesnění těchto principů v praxi nebo při evaluaci jednání. V rámci této teorie tedy termín morálka odkazuje na sociální skupinu a etika na jednotlivce. Sémantický vztah těchto pojmů, stejně jako jejich hierarchický vztah, je však v jak mainstreamovém diskurzu, tak i v sociálně-vědeckém diskurzech občas převrácený. Můžeme mluvit i o individuální morálce člověka nebo o etice komunity.“

Pojem etika může být stejně jako pojem morální integrita použit ve vztahu k různým oblastem. V kontextu této práce je však třeba se zaměřit zejména na profesní etiku. Každá profese má určité etické standardy, od kterých by se pracovník neměl odchýlit, jinak hrozí nebezpečí poškození sebe, firmy, podřízených, veřejnosti, klientů, zákazníků atd. Pro tento účel byly pro konkrétní profese vytvořeny etické kodexy, které shrnují nejzákladnější pravidla, kterými by se pracovníci měli řídit. Můžeme tedy říct, že tyto etické kodexy slouží jako psaná forma převládajících morálních pravidel (nejen sociologického) výzkumu. Sociologický výzkum má takových kodexů několik – ty budou diskutovány v kapitole přímo zaměřené na rozbor etických kodexů.

Co se týče vztahu morální integrity a etiky, dalo by se tedy říct, že morální integrita je schopnost a vůle jedince se držet etických pravidel, přičemž v kontextu této práce se bavíme o etických pravidlech empirického, zejména sociologického, výzkumu. Jak bude demonstrováno v kapitole o morálně vyhraněných případech, v historii existovalo několik výzkumů, kde byla morální integrita výzkumníka porušena.

Aby jedinec postupoval dle etických zásad a vyhnul se morálnímu odsouzení (jak ze strany okolí, tak odsouzení sebe sama), je předpokládáno, že u každého rozhodnutí je nutno projít následujícími 4 stádii (např. Butterfield, Trevino, Weaver, 2000; Rest, Narvaez, Bebeau, Thoma, 1999; Trevino, Weaver, 2003):

- „1. Morální senzitivita nebo povědomí: rozpoznání morální povahy dané situace
2. Morální posouzení: rozhodnutí týkající se toho, co je morálně správné v dané situaci
3. Morální motivace nebo záměr: rozhodnutí provést morální akci oproti jakékoliv jiné
4. Morální charakter: demonstrace a vytrvalost držet se záměru chovat se morálně správně“

(Lasthuizen 2008, s. 15)

Původ etických zásad (ať už firemních či třeba výzkumných) tedy velmi úzce souvisí s morální integritou a morálním odsouzením. Dle existujících výzkumů na morální vývoj dospělých jedinců (tedy výzkumů zaměřujících se na to, jak mají dospělí jedinci vyvinutý cit pro morálně správné chování) bylo zjištěno, že většina dospělých jedinců je na „standartní“ úrovni kognitivního morálního vývoje, což tedy znamená, že se řídí zejména externími zákony, pravidly a očekáváními jejich blízkého okolí. (Trevino, Brown, 2005; Trevino, Weaver, 2003)

2.4 Empirický výzkum

Posledním pojem, který je třeba si v této kapitole přiblížit, je právě již zmíněný empirický výzkum. Výzkum se obecně dělí na dvě základní větve – teoretický a empirický. Teoretický výzkum spočívá v teoretickém bádání, pracuje s teoretickými metodami a většinou přímo neoperuje s konkrétními daty, zatímco empirický výzkum pracuje s daty vždy a jeho podstata spočívá v tom, že svými exaktními metodami dospívá ke konkrétním poznatkům. (Franck 2013, s. 11-13) Podoba empirického výzkumu se může zásadně lišit podle toho, o kterém oboru je aktuálně řeč – například empirický výzkum v oboru biologie se bude poměrně lišit od empirického výzkumu v sociologii.

Empirický výzkum využívá metod pozorování, měření a experimentu a dělí se na dvě základní větve – kvantitativní a kvalitativní výzkum. Kvantitativní výzkum má svůj původ v pozitivistické tradici, opírá se o metodu dedukce, jeho cílem je získat závěry, které lze zobecnit na celou populaci, chce ověřit předem vytvořenou

hypotézu. Kvalitativní výzkum vychází z fenomenologické, antropologické a hermeneutické tradice, opírá se o metodu indukce, jeho cílem je tvorba teorií, nechce své záznamy zobecnit, shromažďuje velké množství informací/dat o malém vzorku, hypotézy se obvykle vytvářejí až v průběhu výzkumu. (Howe, Eisenhart 1990, s. 2-8)

Obě tyto metodologické větve jsou v sociologickém empirickém výzkumu hojně využívány a obě mají svá specifika co se týče tématu morální integrity, což bude upřesněno a vysvětleno v následující kapitole této práce.

3 Morální integrita v kvantitativním a kvalitativním výzkumu

V této kapitole bude nejprve popsán způsob dosažení morální integrity v kvantitativním výzkumu, což bude následně doplněno způsobem dosažení morální integrity v kvalitativním výzkumu a na závěr budou obě větve výzkumu v souvislosti s morální integritou porovnány.

3.1 Morální integrita v kvantitativním výzkumu

V kvantitativním výzkumu je třeba se zaměřit na to, jaká metoda sběru byla použita, od čehož se budou odvíjet potenciální morální dilemata, se kterými se výzkumník může potkat. Mezi často využívané metody kvantitativního výzkumu patří pozorování a rozhovor, ale zejména je využíváno metody dotazníkového šetření. V této podkapitole bude podrobně popsáno dotazníkové šetření a rozhovor, v kapitole týkající se metod společných pro kvalitativní a kvantitativní výzkum bude vysvětleno i kvantitativní pozorování.

Je třeba hned na začátek zmínit, že výzkumník nesmí záměrně vytvořit dotazník tak, aby získal výsledky, které by mu vyhovovaly nebo po kterých touží. Neměl by tedy tvořit dotazník s návodnými otázkami, záměrně využít efektu pořadí (tedy využití vlivu pořadí, ve kterém jsou otázky pokládány), případně jakékoliv jiné techniky, které vedou záměrně ke zkresleným odpovědím. (Robertson, Sundstrom 1990, s. 357)

Prvním možným způsobem dotazníkového šetření je osobní dotazování buď s pomocí tabletu, PC, nebo s papírovým dotazníkem (nazývané zkratkou CAPI a PAPI), které se podobá spíše „klasickému“ strukturovanému rozhovoru a které bude taktéž probráno samostatně v této kapitole. Dále se můžeme setkat s telefonickým dotazováním (nazývané zkratkou CATI) a s webovým dotazníkem (nazývané zkratkou CAWI). Tyto metody jsou si co se týče morálních otázek a dodržování etických zásad velmi podobné.

3.1.1 Morální integrita v dotazníkovém šetření CATI a CAWI

Dotazování způsobem CATI je definováno jakožto „telefonické dotazování řízené počítačovým programem (Computer Assisted Telephone Interviewing). Tazatel je veden dotazovacím SW systémem.“ (Simar 2020, online) Dotazování funguje tak, že tazatel má k dispozici předem dohodnuté otázky (jak je tomu u kvantitativního dotazování obvykle zvykem) a přes telefonický rozhovor tyto odpovědi zaznamenává do svého interního systému. Tazatel obvykle sedí v náslechové pracovišti, které je k této činnosti vyloženě určeno.

Dle agentury SIMAR, která se této činnosti jako jedna z agentur v ČR věnuje, jsou standardy na dotazování poměrně přísné – specialitou CATI je možnost kontroly tazatele pomocí „napíchnutí“ na hovor, který tazatel s respondentem vede: „Náslechové pracoviště musí umožňovat současně hlasovou a vizuální kontrolu vyplňování dotazníku tazatelem. Taková kontrola může probíhat během hovoru, případně po něm. Hlasovou kontrolou je míněno napojení na hovor s odposlechem obou stran bez možnosti vstoupení do hovoru a nemožnosti rozpoznání náslechu jakoukoli stranou. Vizuální kontrolou se rozumí porovnání záznamu odpovědi respondenta s daty, které tazatel vyplnil do dotazovacího systému. Vizuální kontrola není vyžadována při využití externě naprogramovaných dotazníků, kdy si dotazování kontroluje zadavatel sám, případně si je zadavatel vědom, že vizuální kontrola není možná.“ (Simar 2020, online)

Tato možnost kontroly zajišťuje větší pravděpodobnost eticky správného postupu daného dotazování. Konkrétně agentura SIMAR má přímo určené standardy

týkající se toho, co kontroluje – jedná se například o kontrolu toho, zda tazatel správně uvedl jméno agentury a zda se představil, zda správně vysvětlil, jakou skupinu respondentů agentura hledá, zda si tazatel samovolně neupravil znění otázek apod.

V tomto případě je také nutné, aby byl respondent seznámen s dobrovolností celého výzkumu, dále pokud se pořizuje nahrávka, aby o tom věděl, a také „respondent na počátku rozhovoru obdrží potřebné informace o kontrolní nahrávce a u relevantních projektů také informace týkající se jeho práv při zpracování osobních údajů dle požadavků GDPR, případně je požádán o souhlas se zpracováním těchto osobních údajů.“ (Simar 2020, online) Zpracování dat, informovaný souhlas a problematika anonymity a důvěrnosti bude blíže popsána v následující kapitole týkající se morální integrity výzkumníka a respondenta.

V CATI je vhodné diskutovat také problematiku výběru respondentů, respektive způsoby, kterými jsou respondenti kontaktováni a nacházeni. Obvykle se jedná o databázi poskytnutou klientem nebo o již zavedenou databázi, kterou samotná agentura již disponuje – v obou případech je nutné mít získaný souhlas respondenta. (Simar 2020, online) Tyto případy jsou, alespoň co se týče etických postupů, mnohem jednodušší a bezpečnější, jelikož tyto respondenti již zpravidla poskytli informovaný souhlas s účastí na výzkumu a jsou připraveni na to být kontaktováni.

Dalšími způsoby hledání respondentů jsou náhodné generování telefonních čísel, případně využití veřejně dostupných kontaktů. (Simar 2020, online) U těchto respondentů je obvykle nutné získat souhlas s výzkumem a může být náročnější je přesvědčit.

V některých případech pro účast ve výzkumu formou CATI vystačí ústní souhlas, zvláště pokud se hovor nahrává, v jiných případech se výzkumník může chtít pojistit psaným souhlasem – ve formě dotazování CATI je tedy ideální zvolit způsob pomocí SMS, kdy výzkumník pošle psaný souhlas do zprávy a respondent pouze odepíše s tím, že souhlasí. (Cooper, online)

Jako druhý typ výzkumu, který má být v této podkapitole diskutovaný, je CAWI neboli dotazování prostřednictvím online dotazníku (Computer Assisted Web Interviewing). Tento typ dotazování je jeden z nejčastějších a nejrozšířenějších způsobů dotazování, zejména díky lehkosti realizace, ačkoliv má také řadu nevýhod, jako je nízká návratnost, špatná dosažitelnost určitých skupin apod., stejně jako má však i řadu výhod, jako například možnost využití grafických a hudebních příloh, nízká nákladovost, snadná zpracovatelnost dat apod. (Buchanan 2003, s. 101-107) Obvykle proces probíhá tak, že respondent dostane přístup k odkazu na webový dotazník, který vyplní a odešle.

U typu dotazování CAWI je nutné si dát pozor na ochranu osobních dat, které o sobě respondenti poskytují a zároveň respondentům poskytnout informovaný souhlas, který obvykle v tomto případě bývá v hlavičce na začátku výzkumu. U internetových dotazníků může nastat problém s mezerami co se týče ochrany dat, jelikož data často zanechávají v počítači stopy, což může způsobit problémy, pokud by se někdo pokusil tato data získat. Tato problematika bude blíže řešena v následující kapitole, kde bude diskutován rozdíl mezi anonymitou a důvěrností, každopádně dle Whelana (2007, s. 3) je v tomto případě nutné zajistit si u respondenta především subjektivní anonymitu, tedy sám respondent musí mít především pocit, že jeho data jsou chráněná. Zároveň je však samozřejmé, aby sám výzkumník dodržel to, k čemu se zavázal, tedy pokud slíbil zachování anonymity, nesmí ji v žádném případě cíleně a vědomě porušit.

V dnešní době existují i specializované agentury, které disponují internetovou databází lidí, stejně jako tomu bylo u typu dotazování CATI, přičemž zde je opět jednodušší vyjednávání, co se týče souhlasu s účastí na výzkumu a s ochranou dat, jelikož tyto respondenti pravděpodobně již dříve na výzkumech s danou agenturou pracovali a mají tedy s její integritou dobré zkušenosti.

Výzkum typu CAWI je právě díky vysoké míře subjektivní anonymity zdánlivě ideálním typem dotazování pro citlivá témata, kde by raději respondent zůstal v utajení. Zároveň je dokázáno, že ve výzkumu typu CAWI toho o sobě a o svém

životě respondenti více odhalí, např. Rohr (2018, s. 1) na ověření této skutečnosti prováděl výzkum týkající se kvality vztahů, přičemž část vzorku odpovídala pomocí CAWI a druhá část zase pomocí PAPI (způsob dotazování pomocí osobního rozhovoru) výsledek odhalil, že respondenti odpovídající pomocí CAWI měli až dvakrát větší pravděpodobnost se přiznat, že přemýšleli o ukončení vztahu, než tomu bylo u druhé skupiny.

Na výzkum je ovšem potřeba dvou stran, tedy kromě výzkumníka je zde i druhý aktivní participant, tedy respondent, a u něj je morální integrita stejně důležitá, jako u výzkumníka. Je tedy nutné, aby respondent v průběhu dotazování záměrně nelhal, aby se nevydával za někoho jiného, což je riskem právě zejména u CATI a CAWI, jelikož se jedná o typ dotazování probíhající ve virtuálním prostoru, kde je toto riziko výrazně vyšší než u osobního dotazování, případně aby si nevyhledával správné odpovědi, pokud by se jednalo o vědomostní otázky.

3.1.2 Morální integrita v dotazníkovém šetření PAPI a CAPI

Dalším typem výzkumu, který zde bude diskutován, bude PAPI (Pen And Paper Interviewing), neboli osobní dotazování pomocí papírového dotazníku, a CAPI (Computer Assisted Personal Interviewing), neboli osobní dotazování s pomocí počítače (alternativně s pomocí tabletu).

V obou případech se jedná o osobní dotazování s přítomností výzkumníka a respondenta v jedné místnosti, liší se pouze způsob, jakým jsou odpovědi zapisovány. V případě PAPI a CAPI tedy dochází s těsným kontaktem respondenta s výzkumníkem (nebo s osobou pověřenou výzkumníkem), což je třeba brát na vědomí – osoba výzkumníka totiž může ať už vědomě či nevědomě průběh výzkumu ovlivnit. Takový výzkumník tedy musí být skutečný profesionál a ovládat zejména své mimické výrazy, zároveň však i nevyjadřovat své osobní názory či nijak nepřesvědčovat a netlačit respondenta do určitých odpovědí nebo obecně do účasti na výzkumu. (Salazar 1990, s. 567-571)

Jelikož se jedná o rozhovor pro kvantitativní typ výzkumu, dotazník je obvykle standardizovaný s danou strukturou a není zde velký prostor na změny či

individualizaci. Znamená to tedy, že potenciální vliv výzkumníka na respondenta nehrozí do takové míry, jako tomu může být v kvalitativním dotazování.

Potenciálně rizikové může být dotazování metodou v případě citlivých témat jako je například znásilnění, úmrtí apod. Zde musí výzkumník skutečně postupovat empaticky, s citem a počítat také s tím, že vzhledem k povaze tématu bude o účast na výzkumu mnohem menší. Tato témata jsou respondenti často ochotnější vyplnit přes jiné metody dotazování, zejména CAWI, který je známý nejvyšší mírou subjektivní anonymity, jak bude demonstrováno v následující kapitole. Osobní dotazování může probíhat i způsobem samostatného vyplnění dotazníku – v takovém případě je vliv výzkumníka ještě více snížen.

3.2. Morální integrita v kvalitativním výzkumu

Kvalitativní výzkum je na rozdíl od kvantitativního výzkumu, který se specializuje především na dotazníkové šetření, nejčastěji založen na rozhovory s participanty. V této práci bude stručně popsán etnografický výzkum a kvalitativní typ rozhovoru, spolu s morálními výzvami, se kterými se během provádění výzkumu výzkumník může setkat.

3.2.1 Morální integrita v etnografickém výzkumu

Etnografický výzkum je typ kvalitativního výzkumu, který se v rámci zkoumání zaměřuje na malé až velké skupiny lidí či konkrétní komunitu. Výzkumníci se vmísí do komunity, aby pochopili její fungování a sociální vztahy v prostředí, které je pro danou skupinu přirozené. Samotný etnografický výzkum využívá či může využívat i dalších výzkumných metod, zejména zúčastněné pozorování, rozhovory, analýzu dokumentů.

Výzkumník nejprve identifikuje skupinu, kterou má zájem zkoumat, identifikuje dosavadní mezery ve znalostech, shromáždí a prozkoumá relevantní literaturu, naváže kontakt s osobou či osobami, které jej uvedou do terénu a snaží se s komunitou navázat, vybudovat a udržet vztah. Jakmile je součástí dané komunity, účastní se relevantních aktivit, podílí se na klíčových činnostech,

provádí pozorování, rozhovory, případně distribuuje dotazníky. V průběhu tohoto procesu si výzkumník obvykle vede terénní deník a poznámky, shromažďuje dokumentaci, relevantní materiály, fotografie, nahrávky apod. Následně po ukončení práce v terénu všechna data analyzuje a na základě této analýzy formuje teorie. (Jeffrey, Troman 2004, s. 535-548)

Jedno z dilemat, které v etnografickém výzkumu může nastat, souvisí s informovaným souhlasem. Informovaný souhlas je dokument, který participant výzkumu podepíše v případě, že souhlasí s účastí ve výzkumu. V tomto dokumentu se obvykle vyskytují informace ohledně veškerých podrobností výzkumu, postupu, či možných rizik apod.

V etnografii však v tomto případě nastává problém, jelikož není zkoumán či nepodstupuje rozhovoru pouze izolovaný jedinec, ale celý kolektiv. Pokud tedy etnograf získal přístup do terénu a povolení v něm zkoumat, není úplně možné vyhovět přání jednoho jedince se neúčastnit, pokud zbytek zkoumané skupiny s výzkumem souhlasí. Atkinson (2009, s. 20) se v takovém případě ptá, zda by mělo smysl přestat zkoumat organizaci, když jeden pracovník s účastí nesouhlasí nebo třídu, pokud je jeden žák proti.

V dnešní době panuje ve vědecké komunitě velký důraz na praktikování domlouvání informovaného souhlasu, nicméně zde komunita etnografických výzkumníků poměrně vzdoruje – pokud vezmeme v úvahu fakt, že etnografie znamená obšírné zkoumání celé komunity, takový informovaný souhlas, který mimo jiné respondenty seznamuje s průběhem výzkumu a s možnými riziky, se stěží sepisuje, neboť dle Atkinsona (2009, s. 21) „kdyby výsledky etnografie bylo možné předpovědět a vysvětlit, v podstatě by zanikl důvod takový výzkum vůbec provádět.“ Etnografie je taktéž jeden z oborů, kde z tohoto důvodu informovaný souhlas stále ještě často probíhá ústně a nemusí být psaný na papíře, pokud byli však všichni účastníci seznámeni se všemi náležitostmi (Zahle 2017, s. 474).

Dle Murphyho a Dingwalla (2007) je souhlas s výzkumem v etnografii spíše než list papíru, který někdo podepíše, neustálé vyjednávání a potvrzování povolení ke

zkoumání během výzkumu. Tento souhlas se nejlépe získává pomocí neustálého budování důvěry s informanty.

Na to navazuje samotný problém se vstupem do terénu, respektive jeho domlouvání. Výzkumník by měl zaručit a dodržet anonymitu při publikování výsledků a zaručit snahu neuškodit zkoumané skupině, ačkoliv jak Atkinson (2009, s. 22) informuje, vzhledem k tomu, že etnograf nikdy neví, co objeví, není ani možno zaručit, že se např. daná instituce v závěru nedostane do nepříjemné situace se zákonem apod.

Zejména v morálně potenciálně vyhocených typech výzkumů a při zkoumání skupin pohybujících se na okraji zákona se výzkumník může dostat do morálně nepříjemných situací a vzhledem k tomu, že etnografie po výzkumníkovi vyžaduje dlouhodobé propojení se zkoumanou komunitou, kde je třeba si vybudovat s informanty silné vztahy, může být výzkumník v pokušení souhlasit s účastí na takových morálně pochybných činnostech, jako je například loupež či podvod. Zde tedy může nastat jakési morální dilema, zda pokračovat s výzkumem a potenciálně se zapojit do legálních a etických problémů.

Na téma porušování zákona a účastnění se nelegální činnosti za účelem vytvoření dat pro výzkum existují různé názory, často protichůdné. Moretti (2019) například říká, že „posouvání právních a etických hranic výzkumu je nejen ospravedlnitelné, ale někdy i nezbytné při objevování nových, společensky cenných a jinak nedosažitelných poznatků. Etnografický výzkum a zúčastněné pozorování jsou jedinými metodami, jejichž prostřednictvím je možné získat porozumění a pochopení, a tím poskytnout validní vyobrazení deviantních a těžko přístupných skupin. Jako takové může být použití těchto metod někdy oprávněné, v rámci určitých parametrů.“ V takových případech je opravdu nutné postupovat s úvahou a pokusit se najít hranici, kdy je pro výzkum ještě vhodné zákon překročit a kdy je vhodné se raději zdržet.

3.2.2 Morální integrita v kvalitativním rozhovoru

Stejně jako v kvantitativním výzkumu, i v kvalitativním rozhovoru se objevuje metoda rozhovoru, avšak většinou se na rozdíl od kvantitativního dotazování obejde bez dotazníku a vyžaduje tedy vyšší interaktivnost výzkumníka (či tazatele) s respondentem, tedy i potenciálně větší vliv výzkumníka na respondenta. Spencer et al. (2003) v případě kvalitativního dotazování zdůrazňuje reflexivitu neboli schopnost být si vědom vlivu výzkumníka a výzkumníkových hodnot a pohledu nejen na respondenta, ale na celý výzkum, a z tohoto důvodu objasňuje důležitost vybudování empatie, citu a spojení s respondentem.

Zde může výzkumník narazit na problém do jaké míry toto spojení navázat. Zejména feministická literatura dokonce navrhuje za účelem navázání pevnějšího vztahu a důvěry a vytvoření méně hierarchického vztahu sdílení osobních informací o samotném výzkumníkovi (Oakley 1981, Devault 1990), nicméně otázkou je, zda je takový vztah vůbec žádaný a vhodný, vzhledem k tomu, že výzkumník může buď nevědomě či v horším případě vědomě ovlivnit množství informací, které mu respondent poskytne a které možná původně sdělit nechtěl, čehož může později litovat.

Tudíž ačkoliv je důležité vybudovat si jakousi důvěru a vztah s participantem, je stejně důležité si být vědom svého vlivu jakožto výzkumník a této získané důvěry užívat s rozmyslem a nemanipulativním způsobem. (Booth, Booth, 1994) Parr (1998) v tomto kontextu doporučuje sledovat nejen verbální projevy jako je řeč, intonaci či pauzy, ale i řeč těla. Pro ochranu participantů začalo mnoho etických komisí požadovat po výzkumnících podpůrné mechanismy, které mohou být užitečné nejen pro participanty, ale i pro (zejména) nové výzkumníky. (Parnis et al., 2005)

Stejně jako v ostatních metodách výzkumu, i v kvalitativním rozhovoru je potřeba získat informovaný souhlas. Zároveň je třeba dbát zvýšené opatrnosti ve snaze dodržet ochranu údajů. Kvalitativní výzkum je založen na zkoumání malého vzorku účastníků, o kterých má být získáno velké množství dat, což znamená, že identita těchto účastníků, pokud by nebyla ochráněna, by mohla být snadněji

odhalena. Orb, Eisenhauer a Wynaden (2001, s. 95, 95) upozorňují na existenci případů, kdy tento krok nemusí být dostačující, což demonstrují na skupině aboriginských zdravotnických studentů, jejichž identity by byly snadno rozeznatelné vzhledem k uzavřenosti a velikosti komunity, tudíž takový výzkum by nemohl být publikován, dokud tito studenti studium nedokončí. Autoři také varují, že tato podmínka souhlasu se vztahuje i na publikaci výzkumu, respektive na obsah publikované zprávy, a tudíž by účastníci měli být před samotným publikováním konzultováni, aby případně odhalili pasáže, ze kterých by mohli být identifikováni a aby obecně mohli položit námitku vůči pasážím, se kterými se neztotožňují a které si přejí z publikace odstranit nebo je nějakým způsobem pozměnit.

3.3 Morální integrita v metodách společných pro kvantitativní a kvalitativní výzkum

Existují určité metody, které jsou pouze s malými odchylkami totožné pro kvalitativní i kvantitativní výzkum, a právě ty budou diskutovány v následující podkapitole – jedná se o analýzu dokumentů a pozorování.

3.3.1 Morální integrita v analýze dokumentů

Dle Bowena (2009, s. 27), „analýza dokumentů je systematický postup pro přezkoumání nebo vyhodnocení dokumentů – jak tištěných, tak i elektronických (uložených na počítači a odesílaných pomocí internetu). (...) Dokumenty obsahují text (slova) a obrázky, které byly pořízeny bez výzkumníkovy vlivu.“ Takové materiály mohou mít různou podobu; může se jednat například o knihy, články, deníky, noviny, fotoalba, administrativní texty apod. Je třeba poznamenat, že analýza dokumentů je mnohem častěji využívána v rámci kvalitativního výzkumu, ačkoliv i v kvantitativním výzkumu může mít své místo.

Analýza dokumentů je často využívána v rámci kvalitativního výzkumu jakožto prostředek pro triangulaci, což je dle Denzina (1970, s. 291) „kombinace metodologií, které se zabývají stejným fenoménem.“ Jedná se tedy o způsob dodání kredibility danému výzkumu; metoda analýzy dokumentů však může být

využita i samostatně, to se však většinou děje při práci s historickými materiály, které jsou často na tento typ analýzy odkázány. Jedná se tedy o velmi efektivní, levnou, časově nenáročnou metodu, nicméně i v rámci této metody by se měl řídit výzkumník určitými pravidly.

V první řadě je třeba pamatovat na to, že zkoumaný materiál byl vytvořen za určitým účelem a nese s sebou určitou agendu. Výzkumník by měl tedy vzít v úvahu kontext, ve kterém materiál vznikl a tuto informaci zahrnout do své analýzy a vhodně s ní pracovat. Měl by se zajímat i o autora, zda byl dokument upravován, revidován apod. Proces vybírání materiálu by tedy neměl zahrnovat slepou selekci, která by byla založená na podpoře výzkumníkovy soukromé agendy a touze po určitém výsledku. Dle Bowena (2009, s. 32) by měl výzkumník v rámci analýzy dokumentů prokázat objektivitu a senzitivitu k významům textu, a to jak při vybírání samotného materiálu, tak při analýze.

Bowen (2009, s. 33), dále upozorňuje, že na vybrané dokumenty by se mělo pohlížet kriticky a nebrat je jakožto kompletní vyobrazení určité události. Výzkumník by si měl dále dát pozor na to, zda je dokument vůbec vhodný do jeho výzkumu a zda se nejedná o podvodný materiál.

V žádném případě výzkumník nemůže dokumenty či materiál falšovat tak, aby vyhovoval konceptu jeho výzkumu a aby mu přinesl kýžený výsledek.

3.3.2 Morální integrita v kvalitativním a kvantitativním pozorování

Pozorování je stejně jako analýza dokumentů jedna z metod, která je spíše typická pro kvalitativní výzkum, nicméně může být součástí i výzkumu kvantitativního. Zároveň se jedná o metodu, která je většinou užita jako doprovodná metoda jiné metody, např. jako součást etnografického výzkumu, nicméně opět může být využita i samostatně.

Pozorování může být pro výzkumníka pro odhalení motivů a vzorců chování velmi důležité, neboť zkoumané osoby často neříkají vše o svém chování, či svých

zvyčích a interakcích s ostatními lidmi, což může být právě s užitím této metody objeveno.

Kvantitativní typ pozorování je zpravidla standardizovaný a vysoce strukturovaný; je předem určeno, co, kdo, jak často, kdy a kde se má pozorovat. Na druhou stranu kvalitativní pozorování bývá více nestrukturované, výzkumník obvykle zkoumá veškeré vyskytující se jevy, přičemž si dělá poznámky a až poté nebo v průběhu pozorování vyjde najevo, co je pro výzkum relevantní. (Mulder et al. 1985, s. 323-324)

Základní rozdělení pozorování je na typ zúčastněného a nezúčastněného pozorování. Nezúčastněné pozorování je více typické pro kvantitativní výzkum, zatímco zúčastněné zase pro kvalitativní. Dle Cieselské et al. (2018, s. 34) „při zúčastněném pozorování se výzkumník snaží o „ponoření“ do konkrétní kultury, nejlépe na delší dobu, aby získal vnitřní porozumění této kultury, ať už jako (okrajový) člen nebo jako návštěvník. Při nezúčastněném pozorování se výzkumník snaží porozumět světu, vztahům a interakcím novým způsobem, bez převládajícího kategorizace a hodnocení.“ V rámci zúčastněného pozorování tedy výzkumník mnohem více interaguje se zkoumanými lidmi a prostředím.

Co se týče morálního hlediska pozorování, jedná se o podobné body jako u etnografického výzkumu, zejména při pozorování zúčastněném, které je dokonce metody etnografie nevyhnutelně součástí; i zde se tedy můžeme setkat s problematikou udělení souhlasu. Pokud se nejedná o tajné pozorování, které je samo o sobě ve vědeckých kruzích předmětem sporu o tom, zda by takový výzkum vůbec měl být prováděn z morálního hlediska, vzhledem k tomu, že neexistuje žádný způsob získání souhlasu se zkoumáním, ani není žádným způsobem vyjednáván vstup do terénu, je tedy třeba u pozorování, které tajné není, tento souhlas získat, a to opět z důvodu ochrany soukromí participantů.

Je třeba zmínit, že tajné pozorování se v dnešní době dělá pouze málokdy, vzhledem k tomu, že v akademických kruzích převládá názor o právu účastníků vědět o probíhajícím výzkumu, aby mohli případně odmítnout. Věří se, že získání souhlasu

o pozorování výrazně chování respondentů nezmění, ačkoliv určitá změna zde pravděpodobně nevyhnutelně nastane. Tajné pozorování navíc může být v některých případech nebezpečné i pro samotného výzkumníka, a to například v případě zkoumání takových prostředí, kde hrozí konflikt nebo kriminální činnost. (Cieselska et al. 2018, s. 44)

Zahle (2017, s. 468) argumentuje, že výzkumník při pozorování narušuje soukromí participanta, pokud „výzkumník se provádějící pozorování účastní neveřejné situace bez toho, aniž by zkoumaní účastníci (nebo jiná autorita) udělili přístup, jakožto výzkumníkovi, k dané situaci.“ Zde se tedy objevuje podobný problém, jako v etnografii, tedy zda je prostředí možno zkoumat v případě, že někteří zkoumaní účastníci nejsou vědomi toho, že jsou zkoumaní. Zahle (2017, s. 468) tuto situaci řeší tak, že prostředí dělí na veřejné a neveřejné, přičemž u veřejného prostředí tento souhlas potřeba není. Je však v tomto případě potřeba vzít v úvahu, co je veřejné a co je již neveřejné prostředí (nebo situace). Dle Zahle (2017, s. 468) se toto rozdělení může lišit v závislosti na času a prostředí. Faktem ale je, že antropologický výzkum většinou probíhá v prostředí uzavřeném a předmětem pozorování jsou většinou uzavřené situace, tudíž v případě antropologického výzkumu je větší předpoklad potřeby souhlasu, nežli tomu je u pozorování, ať už zúčastněného nebo nezúčastněného.

Pokud si výzkumník není jistý, zda má získat od participantů souhlas k výzkumu, dle Zahle (2017, s. 468) by mělo být vzato v úvahu, zda výzkumník sbírá osobní informace, dle kterých může být pozorovaný jedinec detekovatelný. Pokud tedy takové informace sbírá, souhlas by měl získat.

Na závěr je třeba zmínit problematiku výzkumníkovy zaujatosti. Stejně jako tomu bylo v etnografii, zejména kvalitativní pozorování není a nemůže být nikdy „čisté“, vždy je ovlivněno výzkumníkovým pohledem či nějakou teorií a i to, co si člověk vybírá vidět je do jisté míry ovlivněno jeho světonázorem. (Harman 2007, s. 34) Už jen samotný výběr toho, na co se výzkumník zaměří a co se rozhodne vybrat jako důležitý bod, je ovlivněn jeho osobností, opět zejména v pozorování

kvalitativním. Výzkumník by se přesto měl snažit do analýzy nevkládat osobní postoje a snažit se být co nejvíce objektivní a profesionální.

3.4 Morální integrita související s publikací kvantitativního i kvalitativního výzkumu

Ať už se jedná o kvantitativní nebo o kvalitativní výzkum, v obou případech mohou nastat určitá morální dilemata, se kterými se výzkumník při publikaci může setkat.

V první řadě se jedná o uvádění zdrojů a parafrázování materiálů, ze kterých bylo čerpáno. Výzkumník může být pokoušen se tzv. chlubit cizím peřím, tedy vydávat cizí materiál za svůj z důvodu sklizení neoprávněného úspěchu, nicméně toto jde proti veškerým zásadám vědecké činnosti. Zároveň není morálně správné vybírat pouze takové zdroje, které vyhovují výzkumníkovu stanovisku. Výzkumník by měl správně na danou problematiku pohlížet tak objektivně, jak to jen lze, a vzít v úvahu veškeré dostupné informace, z kterých udělá jedno ucelený závěr.

Co se týče interpretace dat (v tomto případě zejména v rámci kvantitativního výzkumu), může nastat situace, kdy data nevykazují statisticky relevantní výsledky nebo ukazují na takové výsledky, které se výzkumníkovi nezamlouvají. V prvním zmíněném případě může být výzkumník „pokoušen“ provést arbitrární stanovování hladiny významnosti podle výsledku nebo falzifikovat data tak, aby byla relevance naplněna. (Fanelli 2009, s. 1) V druhém zmíněném případě je již situace od počátku špatná, jelikož výzkumník má být nezávislá osobnost a do sesbírání dat takovým způsobem nevstupovat. Je možné, že za účelem vytvoření kýženého výsledku falzifikuje data takovým způsobem, že je upraví nebo přepíše. Taková falzifikace se dle Fanelli (2009, s. 1) projevuje zesílenými vztahy v rámci dat, a to z důvodu snahy potvrdit hypotézy, které si výzkumník přeje.

Jak bylo však výše v kapitole o kvantitativním výzkumu popsáno, často samotné dotazování nedělá výzkumník, který stojí za celým výzkumem, avšak dotazování mohou dělat tazatelé (např. v rámci agentur), kteří již nemusí mít tak velkou

motivaci provést kvalitní výzkum a tím pádem mohou mít menší motivaci provést morálně a eticky správný výzkum.

Agentury a výzkumníci, kteří využívají tazatele, často disponují určitými nástroji, jak tyto tazatele kontrolovat a jak v zásadě ověřit kvalitu dat. Jedná se zejména o zpětné kontaktování respondentů, kontrola rukopisu při použití papírového dotazníku, nahrávání hovorů či rozhovorů, sledování tazatelů pomocí GPS, požadavek na pořízení fotografie z místa dotazování atd. Co se týče kontroly samotných dat, může se jednat o kontrolu konzistence odpovědí v dotazníku, kontrola duplicitních odpovědí, nebo o porovnání s daty od jiných tazatelů. (Shaffer 2004, s. 1577-1583)

Dalším morálním přešlapem by v rámci publikace výsledků bylo potenciální prozrazení identit účastníků výzkumu, pokud jim byla slíbena slíbená anonymizace dat, anebo porušení jejich práva na skartaci dat, případně pokud vyslovili přání jejich odpovědi z výzkumu odstranit, je toto přání nutno respektovat, ačkoliv to může výzkumníkovi přinést finanční i časovou ztrátu. Výsledky výzkumu by také měly být zpřístupněny daným účastníkům výzkumu. Problematika anonymizace dat, informovaného souhlasu a potenciálních otázek týkajících se těchto tématu bude probírána v následující kapitole.

3.5 Srovnání

Kvantitativní i kvalitativní výzkum má hodně společného co se týče morálních zásad, nicméně vzhledem k tomu, že se výzkum kvantitativní zaměřuje především na zobecnění výsledků na populaci, zjišťování zákonitostí a přímočarý sběr dat se spíše minimálním kontaktem s respondentem, jeho potenciální morální výzvy budou spočívat spíše u tvorby dotazníku a zpracování získaných dat nežli ve spolupráci s respondentem. Na druhou stranu u kvalitativního výzkumu má výzkumník záměr shromáždit velké množství informací o malém množství participantů, z čehož později vytvoří teorie se snahou vysvětlit jejich chování, motivy apod. S těmito participanty tráví mnohem více času, než je tomu ve výzkumu kvantitativním, tudíž potenciálně morálně záludná část může spíše nastat právě především ve fázi sběru dat.

4 Morální integrita z pohledu výzkumníka a respondenta

Nejen v sociologickém výzkumu, ale v jakémkoliv jiném výzkumu, kde se objevují pozice výzkumníka a respondenta, může dojít k určitým morálním dilematům, se kterými se obě strany mohou setkat. Každá strana řeší jiné situace, které mohou nastat – ty nejdůležitější budou shrnuty v následujících dvou podkapitolách, přičemž v závěru této kapitoly proběhne srovnání a shrnutí obou pozic.

4.1 Morální integrita z pohledu výzkumníka

Výzkumník jakožto člověk, který je ve vedení daného výzkumu, je v tomto případě vůči respondentovi jakýmsi způsobem zdánlivě v dominantní pozici, má tedy zodpovědnost postupovat vůči respondentovi zodpovědně a morálně i eticky v souladu s obecnými společenskými hodnotami, stejně jako v souladu s pravidly nastavenými vědeckou obcí, které z morálních pravidel společnosti vycházejí. V této kapitole budou vyzdvihnuty nejdůležitější body.

4.1.1 Legálnost

Aby výzkum vůbec mohl být proveden, v první řadě musí být jeho provedení především legální. Postup pro schválení výzkumu může být v různých státech mírně odlišný, nicméně obecný postup je takový, že pokud výzkum zahrnuje živé bytosti (a to i nepřímo), musí být schválen etickou komisí, což musí být provedeno ještě před tím, než jsou potenciální participanti jakýmkoliv způsobem kontaktováni. Cílem je vyhnout se jakémukoliv psychickému nebo fyzickému ublížení participantů výzkumu. (Gelling 2016, s. 40)

Komise, která toto schvalování provádí, musí být nezávislá, tzn. žádný její člen nesmí mít jakékoliv spojení s daným výzkumem, které by mohlo ovlivnit rozhodnutí o schválení nebo neschválení – pokud by tomu tak bylo, znamenalo by to střet zájmů, který bude popsán v této kapitole níže. Dle toho, do jakého oboru výzkum spadá, kým je financován, pod jakou institucí je prováděn apod., je určena komise, která se výzkumem bude zabývat.

Výzkumník komisi předává příslušné dokumenty s žádostí, které obvykle zahrnují tyto informace: kontrolní seznam etických rizik, informace o výzkumnících, podrobnosti o způsobu shánění a profilu participantů, dokumenty s informovaným souhlasem pro participanty, materiály na rekrutaci participantů, dotazníky, rozvrhy rozhovorů, protokol o výzkumu zahrnující veškeré podrobnosti, financování a sponzory. Důležité je zmínit také potenciální risk pro participanty, ke kterému může dojít, jelikož v podstatě žádný výzkum není úplně bez risku, je tedy výzkumníkovou povinností si toto uvědomit a snažit se takovým situacím předejít. Na závěr je třeba zmínit i výzkumnou hodnotu, kterou výzkum přinese, protože jak již bylo řečeno, každý výzkum nese určitá rizika, nemělo by tedy smysl výzkum provádět, pokud by potenciální rizika převážily potenciální přínosy. (Gelling 2016, s. 42-44)

Ve spojitosti s morální integritou výzkumu je třeba říct, že pokud je výzkum považován za legální, je zde velká pravděpodobnost, že je i etický (Douglas 2007, s. 735) a že tedy byla dodržena morální integrita výzkumníka, a to i všech, kteří se na schválení výzkumu podíleli. Toto samozřejmě nemusí být pravidlem vždy – v poslední kapitole budou popsány vybrané výzkumy, které se za morální či etické považovat nedají, nicméně spousta z nich byla ve své době označena jako legální a prošla schválením etickými komisemi.

4.1.2 Dobrovolnost

Dobrovolnost se v tomto případě myslí dobrovolností zapojení respondentů do výzkumu bez působení externích vlivů, které mají za úkol potenciálního respondenta přesvědčit. (Aqrawal, 2003) Tento bod bude ještě podrobněji projednán v následující podkapitole o informovaném souhlasu, jelikož právě ten je zapotřebí mít přečtený a odsouhlasený pro demonstrování znalosti o průběhu výzkumu.

Dobrovolnost ve výzkumu není důležitá jen pro zachování psychického pohodlí respondenta či účastníka, avšak je dokázáno, že v případě zachování dobrovolnosti se zúčastnit bez jakéhokoliv nátlaku jsou výzkumy přesnější a relevantnější. Znamená to tedy, že pokud je člověk vystaven nátlaku k účasti ve

výzkumu, má tendenci lhát nebo zamlčet pravdu (Chesney, Penny, 2013). Už jen z toho důvodu by pro výzkumníka mělo být důležité dobrovolnost zachovat, nicméně je třeba se dívat i na morální stránku této problematiky. Dle Uzbaye (2006) studie, která nedodržuje etické a morální zásady, ztrácí ve vědeckém světě svoji hodnotu, a to i v případě dodržení všech ostatních výzkumných pravidel.

Kromě etického hlediska má informovaný souhlas vliv i na samotnou validitu a reliabilitu výzkumu, což jsou dvě hlediska, podle kterého je přínos výzkumu mimo jiné měřen. Validita výzkumu souvisí s cílem a zkoumaným rámcem studie. Pokud je výzkum validní, znamená to tedy, že výzkum měřil to, co si dal za cíl měřit. Reliabilita souvisí s opakovatelností výzkumu, tedy že pokud bude výzkum proveden v jiný čas stejnými metodami a stejnými výzkumnými nástroji, dojde se k podobným výsledkům. Pokud však respondenti budou k výzkumu přinuceni, je zde mnohem větší riziko, že se nebudou chovat nebo nebudou odpovídat autenticky, což negativně ovlivní jak validitu, tak reliabilitu výzkumu. (Kilinç, Firat 2017, s. 1464)

Otázkou z morálního hlediska ještě zůstává využití incentiv, respektive odměn za účast ve výzkumu. Incentivy slouží jakožto motivace k účasti, nicméně v případě jejich použití je třeba najít balanc, a především nenabízet tak velké iniciativy, aby respondent neměl pocit, že nemůže kvůli takové velké odměně účast odmítnout, nebo aby se kvůli odměně nepustil do většího rizika, než by byl ochoten podstoupit bez odměny. Incentivy se obvykle objevují v podobě finanční odměny, případně jako různé poukázky.

4.1.3 Informovaný souhlas

Informovaný souhlas participujících jedinců ve výzkumu musí být dán svobodně a s plným vědomím toho, čeho budou součástí, co se po nich bude chtít a také by měl vyjmenovat potenciální risky, které mohou nastat. (Sin 2005, s. 279)

Informovaný souhlas většinou zahrnuje tyto informace: téma, účel, průběh výzkumu, délka výzkumu, výhody a rizika účasti, informace o anonymitě, případně důvěrnosti a ochraně osobních údajů, práva respondenta (možnost kdykoliv účast

odvolat, neodpovídat, požadovat zničení dat), kontakt na zodpovědnou osobu, zadavatel, sponzor, možná řešení potenciálních následků (možnosti léčby apod.). (Nijhawan et al. 2013)

Aby mohli být participanti seznámeni s potenciálními risky výzkumu, musí je v tom případě prvotně znát a předpovídat sami výzkumníci – jedná se jak o potenciální psychické následky, tak i fyzické. Součástí informovaného souhlasu je i vědomí o možnosti odstoupení z výzkumu kdykoliv se účastník necítí komfortně, respektive vědomí o možnosti stáhnutí informovaného souhlasu. (Sin 2005, s. 279)

Informovaný souhlas má také určitá pravidla. Pro účely výzkumu obvykle nestačí samotný verbální souhlas nestačí a mohlo by vést k budoucím problémům. Obvykle tedy existuje písemná forma, kterou respondent musí přečíst a podepsat. Toto je nejlépe provedeno na klidném a tichém místě, aby potenciální respondent necítil žádný tlak, aby jej nic nerozptylovalo a aby si dokument mohl v klidu přečíst. (Neff 2008, s. 1339) Pokud se jedná o online výzkumy, můžeme se většinou setkat s relativně krátkým textem vysvětlující záměr výzkumu a také následný způsob práce s daty, kdy respondent buď kliknutím na tlačítko „souhlasím“, nebo jednoduše pokračováním ve výzkumu potvrzuje svůj souhlas.

Vzhledem k tomu, že mnohokrát si i při splnění těchto podmínek respondenti plně neuvědomují, s čím vlastně souhlasí, měl by být záměr výzkumníka dokument co nejvíce zjednodušit, zbytečně nepoužívat odborná či cizí slova, pokud tomu tak být nemusí, případně pro ně poskytnout definici. (Neff 2008, s. 1340)

Existují zde určité skupiny, u kterých je však schopnost dát informovaný souhlas diskutabilní – jedná se zejména o děti, za které má i v tomto případě zodpovědnost jejich zákonný zástupce a z důvodu potenciálních risků v souvislosti s ublížením dětem se mnoho výzkumníků výzkumu s dětmi spíše vyhýbalo. I proto byla teprve v posledních letech důkladně zaměřena pozornost na „dětské výzkumy“ a postupně přidávány směrnice do etických kodexů diskutující tuto problematiku. (Lambert, Glacken 2011, s. 782)

Avšak v posledních dvaceti letech nastal určitý posun ve směru uvolnění prostoru k sebevyjádření a automatické ze strany dětí, respektive objevuje se čím dál tím větší potřeba a snaha slyšet názory dětí. Přesto však výzkumník musí dbát zvýšené opatrnosti co se týče jejich fyzické i psychické ochrany, musí počítat s tím, že bude třeba si dobře obhájit jejich zapojení, jak před komisemi, sponzory, kterými výzkum musí projít, tak před zákonnými zástupci, nejtěžší práce však výzkumníky může čekat až při samotné práci s dětmi. Dle Lamberta a Glackena (2011, s. 782) je sice legální souhlas získán od rodičů, naprosto klíčové je však získat souhlas a důvěru od samotných dětí.

Stále však existuje debata o tom, od kterého věku jsou děti schopny participovat ve výzkumu a v tomto kontextu byly navrženy věky v rozmezí od 14 let věku až do 2 let věku. Objevují se i názory, které zavrhnou věk jako jediné hledisko, které by mělo rozhodovat o tom, zda je dítě schopno se výzkumu zúčastnit. Výzkumník by měl sledovat i další faktory, jako například inteligence, ochota se výzkumu zúčastnit, emocionální stav, možnost přítomnosti rodičů atp. (Lambert, Glacken 2011, s. 784, 785)

Vzhledem k tomu, že směrnice pro výzkum se stát od státu liší, výzkumník by měl u každého dítěte, které chce do výzkumu zapojit, postupovat individuálně. Neměl by tedy vzdorovat případnému nesouhlasu rodičů a také by měl respektovat přání dítěte se do výzkumu nezapojit. Toto vše platí za předpokladu, že je již výzkum oficiálně schválený etickou komisí. (Lambert, Glacken 2011, s. 784, 798)

Další skupinou, u které může nastat dilema se zapojením do výzkumu, jsou lidé s mentálním postižením, ale také lidé v pokročilém věku. V tomto případě je konsenzus podobný jako u dětí v tom smyslu, že je třeba v první řadě postupovat velmi opatrně, dostatečně si obhájit důvod pro zvolení takového typu respondentů, tyto potenciální respondenty velmi podrobně informovat o tom, s čím by potenciálně souhlasili a vzít v úvahu omezení a nemoci, se kterými se potýkají a které by mohly ovlivnit jejich úsudek.

Laura Wiss Roberts (2002) v tomto kontextu hovoří o voluntarismu jakožto vhodné metodě při vybírání těchto rizikových respondentů. Voluntarismus je dle jejích slov „princip, který ztělesňuje respekt pro danou osobu jakožto lidskou bytost, jako jedince s vlastní historií a hodnotami, jako morálního agenta se základními právy a privilegií naší společnosti“ (Roberts 2002, online) Při využití voluntarismu je tedy vhodné vzít v úvahu jedincův „životní příběh“ spolu s diagnostikou, se kterou se potýká a za všech okolností jej nechat se svobodně rozhodnout, zda se chce výzkumu zúčastnit.

U dětí, mentálně postižených jedinců, a lidí v pokročilém věku existuje vyšší riziko pro zneužití ze strany výzkumníka, a to zejména co se týče nátlaku k účasti. Je zde také vyšší riziko fyzické i psychické újmy. Fakt, že neexistují mezinárodní jednotná pravidla jak v případě výzkumu, který využívá tento typ respondentů, postupovat, může tyto skupiny stavět do potenciálního nebezpečí. V případě využití těchto respondentů je tedy opravdu velká potřeba klást důraz na morální integritu výzkumníka, který je schopen vyhodnotit situaci a potenciální hrozby, které mohou během výzkumu nastat.

Informovaný souhlas neexistuje jen jako ochrana respondentů, avšak může sloužit na druhou stranu i jako ochrana samotného výzkumníka, jelikož (ačkoliv jak bylo výše popsáno, i v případě podepsání výzkumného souhlasu může dojít k legálním komplikacím) dokazuje, že byl respondent patřičně informován a ukazuje, k jakému vyjednávání mezi respondentem a výzkumníkem došlo.

Vzhledem ke zvýšené pozornosti k ochraně respondentů a pozorovaných subjektů v posledních několika desetiletích, tento fakt neminul ani metodu etnografickou, která již v této práci byla diskutována, a profesionální asociace zabývající se antropologickým výzkumem si na tento typ výzkumu „posvětili“ a vytvořili speciální směrnice a etické kodexy pro antropologický výzkum. (Parker 2007, s. 2252)

Nutno říct, že speciálně výzkumníci zabývající se antropologickým výzkumem vyvinuli v porovnání s ostatními odvětvími pravděpodobně jeden z největších

odporů, který však dává smysl, pokud vezmeme v úvahu povahu antropologického výzkumu: jak již bylo dříve vysvětleno, základem antropologického výzkumu je dlouhodobý pobyt v určitém prostředí a aklimatizace se do něj za účelem sledování přirozeného chodu. Pokud by však dle Parkera (2007, s. 225) měli antropologové vyžadovat pokaždé informovaný souhlas před vstoupením do terénu, téměř jistě by to ovlivnilo validitu a reliabilitu výzkumu, jelikož jeho účastníci by se již pravděpodobně nechovali přirozeně. Neznamená to tedy, že by antropologové považovali souhlas s výzkumem za nedůležitý, avšak získání takového souhlasu by prakticky celý výzkum znehodnotilo.

Je tedy třeba pochopit, že souhlas v etnografickém výzkumu se tradičně získává jinak, a to tak, že „prováděný výzkum je založen na postupném vytváření výzkumných otázek a analýzy v kontextu vznikajících vztahů založených na důvěře. (...) Jak etnografové tvrdí, vhodného souhlasu lze dosáhnout pouze průběžným a neustálým vyjednáváním vztahu mezi výzkumníkem a tvůrci výzkumu.“ (Parker 2007, s. 225, 2253)

Z tohoto důvodu se také objevila v souvislosti s informovaným souhlasem v etnografii debata o rozdílu morálního a etického. Jak bylo vysvětleno v první kapitole této práce, morální znamená správné chování, ať už z vnitřního přesvědčení nebo celkově společensky, přičemž většinou se tyto sféry hodnotově z většiny překrývají, a etika je věda zkoumající morálku a morální normy.

Kleinman v této souvislosti rozlišil zaměření etnografa na to, co je morální, a zaměření bioetiků, respektive jedinců zaměřujících se na využití etiky a biologie při analýze a řešení problémů, na to, co je etické. Kleinman vyloženě v tomto kontextu zmínil bioetickou disciplínu, jelikož reagoval konkrétně na konflikt mezi bioetiky a etnografy, nicméně jeho tvrzení není mířeno pouze na bioetiku, ale obecně na etickou disciplínu. Dle Kleinmana „zatímco morálka se sestává ze skutečných závazků, kompromisů a praktik, pomocí nichž sociální účastníci vyjednávají, co je lokálně v sázce, etika (předmět zájmu bioetiky) je univerzalizující, principální nebo kodifikovaný soubor abstraktních znalostí o definování a realizování dobra. (...) Kleinman se nepokouší tvrdit, že morální je důležitější nežli

etické. (...) Jeho pointou ve zdůraznění tohoto rozdílu je přitáhnout pozornost k metodologickému problému, kterému bioetika čelí, a k příspěvku, který může etnografie přinést, aby byl tento problém překonán.“ (Parker 2007, s. 2250) Kleinman tedy v tomto případě vidí morální jakožto lokální a etické jakožto univerzální, přičemž pro to, aby mohlo být zkoumáno etické, musí být zkoumáno i morální – tyto dvě oblasti jsou na sebe napojeny a není tedy efektivní „omezovat“ etnografii etickými (univerzálními) pravidly.

4.1.4 Informování o rozdílu anonymity a důvěrnosti

Pokud výzkum zahrnuje účast lidských bytostí, s největší pravděpodobností o těchto lidech bude výzkumník shromažďovat osobní data. V takovém případě je však účastníky výzkumu třeba informovat o tom, zda informace, které o sobě poskytnou nebo které výzkumník získá, budou anonymizovány a které budou „pouze“ důvěrné.

Je potřeba říct, že někteří výzkumníci mezi těmito dvěma pojmy rozdíly nedělají a někteří výzkumníci zase definují důvěrnost tak, jak jiní definují anonymitu. (Whelan 2007, s. 1) Je tedy zkrátka nutné informovat respondenty o způsobu nakládání s daty a ujistit se, že mají jasno o tom, co přesně dané pojmy znamenají, pokud je výzkumník ve vyjednávání s nimi použije.

Respondenta je nutné informovat o způsobu zacházení s daty z morálního a etického hlediska, a to i když je zjištěno, že toto informování může potenciálně respondenta od participace odradit, zejména u výzkumů, které projednávají citlivá a emočně či psychicky náročná témata, jako je například užívání drog, problematika znásilnění, psychické nemoci atp., jelikož to, zda respondent vnímá své zapojení jako anonymní, nebo ne, je jeden z nejdůležitějších faktorů, podle kterého se rozhoduje, zda se zapojí, či ne. (Ong, Weiss, 2000)

Z toho důvodu se objevily názory některých výzkumníků, které propagovaly „klamavé metody“, jejichž účelem bylo, aby respondent nabyl dojmu, že je výzkum anonymní. Toto však není správný postup; při vyjednávání souhlasu k účasti ve výzkumu je třeba si s respondentem ujasnit, jakou má respondent definici

anonymity a zda koresponduje s tím, co mu bude slíbeno v daném výzkumu. Whelan 2007, s. 2)

Pojem anonymita totiž může být definována jakožto objektivní pojem, dalo by se však argumentovat, že ve výzkumu je zásadní respondentovo subjektivní vnímání anonymity, jelikož pokud se respondent necítí anonymní, ačkoliv to očekává nebo mu to bylo slíbeno, může z jeho strany nastat určitá cenzura informací. (Christoperson, 2007)

V posledních několika letech vznikla diskuse zejména ohledně anonymity související s webovými výzkumy, kdy byly objeveny určité mezery, co se týče ochrany dat poskytnutým takovým typům výzkumů, kvůli stopám, která data v počítači zanechávají. Dle Whelana (2007, s. 3) se však v právě tomto případě ukazuje důležitost subjektivního vnímání anonymity, jelikož valná většina respondentů obvykle do takové míry znalostmi o počítačových technologiích nedisponuje, a tudíž ačkoliv je nutné dbát na objektivní anonymitu a respondenta dostatečně informovat, rozhodující je spíše jeho subjektivní pohled.

Spousta výzkumů ve skutečnosti anonymitu slíbit nemůže, avšak mohou slíbit „pouze“ důvěrnost vzhledem k povaze většiny výzkumů. Pokud tomu tak je, je opět nutné situaci řádně vysvětlit respondentovi, aby věděl, jak bude s jeho soukromými a osobními informacemi zacházeno. Ve výzkumech, kde nemůže být slíbena anonymita proto výzkumník nemůže shromažďovat osobní identifikační údaje od účastníků, zatímco důvěrnost znamená pracování s těmito informacemi a jejich skladování, ať už fyzicky například v trezoru nebo třeba zakódované ve složce na počítači. (Wiles 2008, s. 421-427)

Aby byla zajištěna bezpečnost dat, měl by výzkumný pracovník dodržovat opatření pro zabezpečení dat, jako je správa dat chránících heslem, zamčené skříňky souborů, šifrování při odesílání informací přes internet atd. Účastníci výzkumu tedy mohou být identifikováni nebo vysledováni výzkumným pracovníkem nebo osobami, které jsou do studie zapojeny. Tyto informace však

zná pouze badatel a jeho spolupracovníci. Externím subjektům bude k dispozici pouze výsledek těchto zjištění. (Wiles 2008, s. 421-427)

Na závěr však co se týče důvěrnosti je třeba zmínit nařízení Evropského parlamentu a rady z roku 2016 – Obecné nařízení o ochraně osobních údajů, tzv. GDPR, které „představuje právní rámec ochrany osobních údajů platný na celém území EU, který hájí práva jejích občanů proti neoprávněnému zacházení s jejich daty a osobními údaji. GDPR přebírá všechny dosavadní zásady ochrany a zpracování údajů, na nichž unijní systém ochrany osobních údajů stojí a potvrzuje, že ochrana cestuje přes hranice současně s osobními údaji. V souladu s tím dále obecné nařízení rozvíjí a posiluje práva lidí dotčených zpracováním, a to v obou složkách: mít (získávat) informace o tom, které jejich údaje jsou zpracovávány a proč, a domáhat se dodržování pravidel, včetně nápravy stavu.“ (úřad pro ochranu osobních údajů, online) V takovém případě je nutné, aby výzkumníci či agentury spravující osobní údaje postupovali dle příslušné legislativy. Jedná se v podstatě o přísnější dohled na osoby a instituce spravující osobní údaje – „správci a zpracovatelé jsou za určitých podmínek povinni jmenovat pověřence pro ochranu osobních údajů. Podrobněji jsou stanoveny povinnosti při zabezpečení zpracování a nově je zavedena povinnost ohlašovat případy porušení zabezpečení osobních údajů dozorovému úřadu a občanům, jichž se porušení zabezpečení týká.“ (úřad pro ochranu osobních údajů, online)

4.1.5 Střet zájmů

Dle Veselské et al. (2023, online) „za střet zájmů se označují ty situace, v nichž má určitá osoba více protichůdných zájmů, nebo situace, kdy u určité osoby dochází ke konfliktu zájmů a povinností. Vzhledem k tomu, že existující střet zájmů může vést k tomu, že tato osoba nebude za určitých okolností jednat nestranně a objektivně, je zapotřebí střet zájmů v daných situacích pečlivě monitorovat. Ve vědě je střet zájmů typicky sledován při publikování výsledků výzkumu, kdy vydavatelství vyžadují deklarování případného střetu zájmů přímo jako samostatný statement v textu publikace. Zároveň všichni spoluautoři dané publikace musí deklarovat střet zájmů během odeslání rukopisu práce k recenznímu řízení.“

Existence střetu zájmů je ve výzkumu velmi nevhodná a neetická a pokud je její přítomnost odhalena, může dojít až k zásadnímu poškození výzkumníkovy pověsti. Střet zájmů může ovlivnit mnoho aspektů daného výzkumu, včetně například financování, způsobu shromažďování dat, složení výzkumného týmu apod.

Ve výzkumu lze střet zájmů rozdělit do třech kategorií. První kategorii je možno nazvat jako osobní střet zájmů, kdy jsou předmětem střetu osobní vazby či ideologie (například přátelství výzkumníka s majitelem odborného časopisu, sexuální vztahy na pracovišti nebo zapřísáhlý katolický výzkumník dělající výzkum o Islámu).

Druhá kategorie, pravděpodobně nejčastější, je finanční střet zájmů. Finanční dotace ve výzkumu jsou zásadní položkou, která může ovlivnit a ohrozit samotnou existenci a průběh celého výzkumu, tudíž jsou velmi striktně regulovány. Je tedy běžné, že výzkumník musí nahlásit veškeré konfliktní finanční vztahy, které může sám mít, zároveň je však nutné deklarovat způsob financování daného výzkumu a veškeré dotace k výzkumu by měly být dohledatelné. (Thompson 2017, 505)

Třetí a poslední kategorií střetů zájmů jsou tzv. střety zájmů profesionální; zde se jedná o případ kdy například výzkumník znalý v určitého tématu recenzuje článek na stejné téma od kolegy, který má jiný pohled na určitou problematiku. Takový výzkumník může mít nutkání takový článek zkritizovat, jelikož se rozchází s jeho pohledem na věc. Takový postup je ve vědeckých kruzích naprosto nepřijatelný, jelikož v takovém případě výzkumník nemusí ublížit pouze sobě a své reputaci, může tak poškodit i daného kolegu.

Nutno říct, že se tyto kategorie často mohou prolínat. Cílem není střet zájmů kompletně odstranit, jelikož to by ve vědeckých kruzích ani nebylo možné, ale snažit se jej co nejvíce omezit tak, aby celý průběh výzkumu probíhal co nejvíce eticky. Vzhledem k tomu, že vědecká komunita není příliš velkou komunitou, je například velmi pravděpodobné, že zejména na přátelské vztahy mezi výzkumníky a zainteresovanými osobami narazíme, proto je dle Veselské et al. (2023, online)

„nanejvýš žádoucí na jejich existenci pamatovat a mít zacházení s nimi ošetřeno v pracovních či jednacích řádech.“

Správné morální jednání v tomto případě spočívá ve výzkumníkovu odhalení veškerých potenciálních střetů zájmu, ať už profesionálních či soukromých a v transparentním financování celého výzkumu, případně pokud výzkumník nebo osoba ve výzkumu zainteresovaná zjistí, že se vyskytla uprostřed střetu zájmu, měla by z morálního hlediska provést nutné kroky k tomu, aby situaci napravila. V tomto případě je tedy nutné zmínit i morální a etickou povinnost veškerých členů komise a grémií, které střet zájmů projednávají a přes které schvalování výzkumu prochází. (Carson 1994, s. 393-394)

4.2 Morální integrita z pohledu respondenta

Morální integritou by kromě výzkumníka měl disponovat i sám respondent či účastník výzkumu, jelikož na informacích, které výzkumníkovi předává, stojí celý výsledek výzkumu.

Připomeňme si definici morální integrity od Gabriele Taylor a Raymond Gaita „Člověk s vnitřní integritou dodržuje, je ve svém jednání zavázán jednat v souladu s morálními standardy. Integrita pak nemůže být tam, kde se „něco“ myslí a „něco“ jiného dělá. Být já s integritou znamená být čitelný pro sebe samotného, jakož i pro druhé, tedy že naše řeč a psaná slova musí být konzistentní s následujícími volbami našeho jednání a chování.“ (Krámský 2013, s. 3). Dle Kahancové a Nábělkové (2013, s. 72) je morální integrita vnímána jako „osobnostní charakteristika úzce propojená s autenticitou a upřímností.“

Pokud tedy vezmeme v úvahu výše zmíněné definice morální integrity, tak za předpokladu, že respondent není do výzkumu tlačěn či násilně přesvědčován a dobrovolně se výzkumu účastní, měl by se v souvislosti se způsoby morálního chování a zachování své vlastní morální integrity jakožto respondenta zdržet lhaní, záměrného negativního ovlivňování výzkumu s cílem uškodit výzkumníkovi a falešně ovlivnit výsledky s cílem uškodit výzkumu.

4.3 Srovnání

Pro to, aby vznikl hodnotný a vhodně provedený výzkum, je nutné, aby morální integritou disponoval jak výzkumník, tak i respondent. Jak je z této kapitoly zřejmé, na stranu výzkumníka je v tomto ohledu kladeno mnohem více zodpovědnosti, jelikož je to on, kdo výzkum řídí a je to on, kdo má iluzi vyšší pozice, ačkoliv jsou obě strany na stejně vysoké pozici, jelikož bez respondenta by výzkum nemohl být proveden, tudíž je na jeho účasti a spolupráci výzkumník závislý. Výzkumník jakožto odborník znalý metodologie a průběhu celého výzkumu má zodpovědnost respondenta výzkumem bez úhony provést a poskytnout mu dostatečné informace o celém průběhu.

Nicméně pokud by sám respondent nedisponoval morální integritou a neměl potřebu nebo zájem odpovídat pravdivě a postupovat v souladu s pokyny výzkumníka (pokud by splňovaly veškeré etické zásady), samotný výzkum a dostatečná morální integrita výzkumníka by přišla vniveč. Je tudíž důležité, aby obě strany postupovaly a spolupracovaly zodpovědně a dle morálního standardu, navzdory tomu, kdo má více zodpovědnosti.

5 Základní etické dokumenty v oblasti nejen sociologického výzkumu

Etické kodexy nejsou specialitou pouze výzkumu, ale můžeme je najít i v jiných profesích, např. u lékařů, právníků či novinářů. Dle slovníku cizích slov je etický kodex „dokument stanovující základní principy etického chování“. (Slovník cizích slov, online) Pro ochranu všech zúčastněných stran při provádění výzkumu bylo vytvořeno mnoho etických kodexů pokrývajících buď určitou profesi nebo činnost. Některé etické kodexy jsou závazné, tedy zaměstnanec či provozovatel určité činnosti musí podepsat např. při nástupu do profese souhlas s jejich dodržováním, jiné jsou brány spíše jako jistá doporučení.

Je však třeba říct, že některá pravidla i nezávazného etického kodexu se mohou překrývat se zákony a jejich porušení může znamenat i porušení zákonů, např. pokud vezmeme pravidlo „Nezpůsobit škodu,“ které je poměrně rozšířené napříč kodexy, jeho porušení může způsobit právní komplikace, samozřejmě však závisí na tom, jakým způsobem je daná škoda způsobena. Je tedy zjevné, že většina (nejen výzkumných) organizací definuje ve svých etických kodexech pravidla, která jsou „v souladu s obecnými společenskými morálními hodnotami a normami a skládají se ze základních morálních standardů a z ostatních tradičních společenských pravidel, včetně těch předepsanými formálními a neformálními organizačními opatřeními, pravidly a postupy.“ (Lasthuizen 2008, s. 16)

Etické kodexy ve výzkumu začaly vznikat zejména po tom, co postupně vycházely na povrch určitá neetická jednání v průběhu provádění výzkumné činnosti (Milošević, Vučković-Dekić 2003, s. 96). Takové výzkumy se objevily i ve sféře sociologického výzkumu a budou popsány v následující kapitole. Aby se tedy předešlo nejen dalším neetickým výzkumům, ale i celkové ztrátě důvěry ve vědeckou činnost, byly vytvořeny příslušné etické kodexy.

5.1 Norimberský kodex

Ačkoliv se Norimberský kodex týká zejména lékařské profese, je do této práce zahrnut zejména z toho důvodu, že se jedná o první významný dokument odkazovaný k etice výzkumu. Tento kodex vznik v roce 1947, v platnost vyšel v roce 1949 a byl vyhlášen Norimberským soudním tribunálem v rámci soudního řízení s válečnými zločinci druhé světové války poté, co vyšly najevo jejich hrůzné činy a experimenty. Tento kodex měl za cíl zejména stanovit základní pravidla pro lékařský výzkum, jelikož se odsouzení často bránili tím, že „že se jejich pokusy příliš nelišily od pokusů prováděných před válkou. Snažili se při své obhajobě využít nedostatečnosti tehdejší právní úpravy (Deklarace o lidských právech byla přijata po druhé světové válce, stejně jako jsou daleko pozdější legislativní úpravy pro experimentální medicínu) a mimo jiné poukazovali na to, že právo nerozlišuje mezi zákonným a nezákonným pokusem.“ (Kuře, Veselská et al., online)

Ačkoliv je tento kodex právně nezávazný, tak si jej spousta států inkorporovala do své legislativy. Kodex obsahuje základní pravidla nejen lékařského výzkumu:

- „1. Základní podmínkou provedení experimentu je dobrovolný souhlas pokusné osoby.
2. Pokus by měl přinést plodné výsledky, jež slouží dobru společnosti a jichž nelze dosáhnout jinými metodami i způsoby studia. Pokus by měl mít jasně vytyčený cíl a smysl.
3. Předpokládané výsledky pokusu by měly dostatečně zdůvodnit jeho uskutečnění. Proto je třeba pokus plánovat a vycházet z výsledků pokusů na zvířatech a ze znalosti přirozeného vývoje nemoci nebo ostatních studovaných problémů
4. Při pokusu je třeba dbát na to, abychom se vyhnuli zbytečnému fyzickému a duševnímu utrpení nebo poškození.
5. Je třeba upustit od pokusů, o nichž se lze předem domnívat, že způsobí smrt nebo poškození s trvalými následky. Výjimkou mohou snad být jen takové pokusy, při nichž experimentující lékaři slouží zároveň jako pokusné osoby.
6. Velikost podstoupeného nebezpečí by nikdy neměla přesáhnout stupeň daný humanitární důležitostí řešeného problému.
7. Je třeba učinit potřebná opatření a zajistit patřičné podmínky na ochranu pokusné osoby proti sebemenší možnosti ublížení na těle, trvalému poškození nebo smrti.
8. Je třeba, aby pokus řídily pouze vědecky kvalifikované osoby. Ve všech stádiích pokusu musí osoby, které jej řídí nebo provádějí, pracovat na vysoké vědecké úrovni a pečlivě.
9. Je třeba, aby v průběhu pokusu měla pokusná osoba možnost žádat ukončení pokusu, jestliže dosáhla takového duševního i fyzického stadia, jež podle jejího názoru nedovoluje pokračovat v pokusu.
10. Vědecký pracovník musí být připraven ukončit pokus v kterékoliv fázi, jestliže i přes vynaloženou snahu, nejvyšší zručnost a po důkladném zvážení má důvod se domnívat, že by pokračování v pokusu vedlo k ublížení na těle, trvalému poškození nebo smrti pokusné osoby.“ (Vysoká škola chemicko-technologická, online)

5.2 Soubor pravidel a doporučení ESOMAR

Zatímco Norimberský kodex se týkal obecných pravidel vědeckého výzkumu, kodex ESOMAR je již speciálně zaměřen na sociologický (konkrétně marketingový) výzkum. Asociace ESOMAR je zkratka European Society for Opinion and Market Research a jedná se o společenství zastřešující výzkumné agentury.

Organizace byla založena v roce 1947 a od roku 1948 vydává soubor pravidel a doporučení, který se každý rok pravidelně aktualizuje (ESOMAR, online), čímž je zajištěna pružnost a schopnost reakce na nové trendy v oblasti sociologického marketingového výzkumu.

Organizace ESOMAR taktéž vydala v roce 1977 společný mezinárodní kodex s Mezinárodní obchodní komorou (ICC), přičemž se v podstatě jedná o shrnutí postulátů ESOMAR. Tento kodex má tu nevýhodu, že není pravidelně aktualizován. Do češtiny jej přeložilo Sdružení agentur pro výzkum trhu a veřejného mínění SIMAR. (ICC, ESOMAR, online)

5.3 Standardy SIMAR

SIMAR neboli Sdružení agentur pro výzkum trhu a veřejného mínění je česká organizace zastřešující české výzkumné agentury. SIMAR taktéž vytvořilo své vlastní standardy etického výzkumu. Tyto zásady pokrývají jak kvalitativní, tak kvantitativní výzkum a zabývají se například i telefonickým dotazováním, dotazováním nezletilých, osobním dotazováním atd. U každého typu dotazování je vždy zdůrazněn soubor otázek, které by si měl výzkumník před začátkem výzkumu položit. (SIMAR, online)

5.4 Shrnutí kapitoly

Abychom navázali na téma morální integrity ve výzkumu, je nutné si připomenout, že morální integrita znamená „vnitřní celistvost odvozená od kvalit, jako je čestnost a stálost charakteru“ Krámský (2016, s. 3), přičemž nejde jen o vztažení k sobě

samému, ale i ke své profesi, v tomto případě zejména k sociologickému výzkumu. Morálně integrovaný jedinec je tedy takový jedinec, který chápe důležitost dodržování výše zmíněných etických kodexů, a to i v případě, že se jedná o právně nezávazné kodexy, jelikož tyto kodexy jsou standardně v souladu s právními normami demokratických států

6 Eticky a morálně vyhraněné případy v sociologickém výzkumu

V průběhu let, zejména když ještě nebyly pevně stanoveny etické hranice empirického výzkumu a neexistovaly kodexy uvedené v předchozí kapitole, vznikaly mimo jiné i výzkumy, které by v dnešní době s velkou pravděpodobností nemohly být schváleny kvůli porušení etických a morálních zásad – toto se samozřejmě nevyhnulo ani sociologickému výzkumu. V této kapitole budou uvedeny vybrané výzkumy, které se takového morálního prohřešku dopustily.

6.1 Studie syfilidy v Tuskegee

Studie syfilidy v Tuskegee byla organizována od roku 1932 až do roku 1972, přičemž jejím cílem bylo zkoumat přirozený průběh latentního stádia syfilidy mezi černými muži. Výzkumu se zúčastnilo 400 mužů nakažených syfilidou a 200 zdravých mužů, kteří sloužili jako kontrolní vzorek. První výzkumné zprávy byly zveřejněny v roce 1936 a průběžně byly publikovány nové verze každých 4 až 6 let. (Brandt 1978, s. 21)

Tato studie měla několik etických přešlapů a obecně byla již od základu eticky nepřijatelná. Jak již bylo v této práci řečeno v předchozích kapitolách, po druhé světové válce došlo k přehodnocení a zpřísnění pravidel pro empirický výzkum, nicméně tato studie i přesto pokračovala a nebyla nikým zastavena. Když byla tato studie spuštěna, penicilin jakožto léčba na tuto nemoc ještě nebyl volně dostupný, to se však změnilo v padesátých letech. Přesto tito muži v zájmu výzkumu nebyli penicilinem léčeni a v některých případech jim bylo dokonce v léčbě bráněno. Brandt 1978, s. 21) Nejen, že jim byla informace o možnosti léčby nejprve ani nebyla poskytnuta, později jim bylo místo toho podáváno placebo. (Parker, 1997) Účastníci navíc ani nevěděli, že jsou nakaženi nemocí syfilis, bylo jim totiž řečeno,

že jsou léčeni se „špatnou krví“ (z anglického „bad blood“) (Centers for Disease Control and Prevention 2022, online)

Přesto tento výzkum stále pokračoval, dokud jej nezastavilo v roce 1972 Ministerstvo zdravotnictví, školství a sociální péče. V průběhu tohoto experimentu zemřelo velké množství účastníků, dle Brandta (1978, s. 21) „minimálně 28, možná však více než 100.“

Období začátku této studie se vyznačovalo popularizací darwinistické teorie, která se na černou rasu dívala jako na primitivní, jednoduchou a předurčenou k vyhynutí během dvacátého století. „Lékařská profese podporovala tyto závěry antropologů, etnologů a biologů pozdního devatenáctého a raného dvacátého století. Lékaři studující efekty emancipace na zdraví se téměř univerzálně shodli, že tato svoboda způsobila mentální, morální a zdravotní deterioraci černé populace. Tento argument byl z jejich strany podložen citováním příkladů komparace anatomie černé a bílé rasy“ (Brandt 1978, s. 21)

Dr. Taliaferro Clark, velitel USPHS (the U.S. Public Health Service), za jehož záštitou výzkum vznikl, označil studii jako „studium v přirozených podmínkách“ (z anglického „study in nature“), tedy ne experiment. Dle Brandta (1978, s. 21) se však v žádném případě nejednalo o studii v přirozených podmínkách, jelikož výzkumníci nepůsobili pasivně a rozhodně do přirozeného chodu zkoumaných subjektů zasahovali, ať už tím, že je diagnostikovali určitou nemocí nebo tím, že jim zakázali podstoupit léčbu. Studie se mimo průběh nemoci zajímala i o sociologické následky, tedy jak nemoc ovlivnila vztahy zkoumaných mužů a jejich každodenní život.

Z výše popsaného je již jasné, že tento výzkum rozhodně porušil morální integritu výzkumnické profese, která byla popsána na začátku této práce. Jak již bylo řečeno, chyběl informovaný souhlas, tedy povinnost výzkumníka předem informovat účastníka výzkumu, co jej čeká. Účastníci tedy v první řadě měli být informováni o tom, že jejich nemoc není léčena, ačkoliv by mohla být. Měli být informováni také o tom, jaké možné následky z výzkumu plynou. Je velmi

pravděpodobné, že by se v takovém případě většina z nich studie neúčastnila. Tohle vše je však spíše teoretické, jelikož dalším bodem, který byl porušen, je povinnost nezpůsobit škodu, a to i v případě informovaného souhlasu, tudíž tato studie by ve skutečnosti nemohla proběhnout ani v případě obdržení informovaných souhlasů.

Sporným bodem je i dobrovolnost, jelikož sice se zkoumané subjekty, tedy nakažení muži, do výzkumu zapojili sami, avšak v domněnku, že se jim dostane léčby, jídla a pojištění pohřbů, navíc jim ani nebyla známa diagnóza jejich nemoci, respektive byla jim předána milná diagnóza. (Centers for Disease Control and Prevention 2022, online)

6.2 Humphreysova studie

Humphreysova studie je pravděpodobně nejméně známá studie ze všech zmíněných studií v této kapitole, není však o nic méně důležitější. Dalo by se říct, že i přes své značné nedostatky co se týče postupů v rámci tohoto výzkumu, měla tato studie i značný pozitivní vliv, a to na dekriminizaci některých homosexuálních praktik.

Robert Allan Humphreys byl americký sociolog, který stál za touto studií a podle jehož jména byla studie pojmenována. Humphreys se rozhodl studovat extrémně citlivé a soukromé téma – sex a v návaznosti na to i homosexualitu. Zaměřil se na náhodná sexuální setkání homosexuálních mužů na veřejných pánských toaletách. K možnosti zkoumat toto prostředí došel tak, že se vydával za hlídače, jehož úkolem bylo upozornit účastníky při příjezdu policie, a to z důvodu, aby stihli s danou činností přestat, jelikož byla v té době, v roce 1970, ilegální. Údaje od účastníků získal v průběhu svého působení v této profesi poté, co se blíže s členy komunity seznámil, přičemž se vydával za pracovníka zdravotní služby. (Honzák 2010, online)

Humphreys byl tedy schopen o účastnících těchto tea-roomingů získat poměrně rozsáhlé informace. Například zjistil, že „38 % z nich nebylo ani homosexuálně, ani bisexuálně orientovaných, 44 % bylo ženatých a žilo spořádaným až

ukázkovým rodinným životem, u velké části z nich však sex s manželkou skončil po porodu posledního dítěte. (Honzák 2010, online)

Vyhledávali proto rychlý, finančně nezatěžující, neosobní sex v této podobě, který se pro ně jevil sociálně méně rizikový než eventuální milenky. 24 % tvořili bisexuálové rovněž žijící ve spořádaném manželství, 24 % bylo homosexuálně orientovaných latentně a jen 14 % manifestně, přičemž jenom těchto 14 % odpovídalo stereotypu, který panoval ve veřejnosti.“ (Honzák 2010, online)

Humphreys celý výzkum provedl tak, že během své činnosti jakožto hlídač opisoval SPZ značky zkoumaných subjektů, přičemž mu později jeho známý pracující u policie poskytl jména a adresy spojená se získanými SPZ značkami. Humphreys je následně šel navštívit k jejich domu, kde se vydával jako survey interviewer a předstíral, že daní lidé byli vybráni pro výzkum naprosto náhodným způsobem (Babbie 2004, s. 16). Babbie (2004, s. 16) upozorňuje na nepříjemnou situaci, pokud by jej respondenti poznali, přičemž by mohli nabýt dojmu, že jsou vydírání, avšak sám Humphreys vysvětlil, že jej dle jeho názoru žádný z respondentů nepoznal (ačkoliv on sám je všechny identifikoval), jelikož byl vždy schopen změnit svůj vzhled.

Na první důvod je tento výzkum naprosto neetický, už jen z toho důvodu, že účastníci neměli ani ponětí o tom, že jsou zkoumaní, navíc byla naprosto narušeno jejich soukromí.

V tomto případě se však situace pro mnoho akademiků nejeví tak černobíle. Objevily se totiž argumenty obhajující tento výzkum z toho důvodu, že cílem Humphreyse nebylo komunitě ublížit nebo ji poškodit, ale právě naopak, jeho cílem bylo ukázat, že účastníci této činnosti na veřejných záchodcích byli z velké části slušní lidé a nevypadali tak, jak si je společnost představovala. Dalším argumentem dále byl fakt, že Humphreys působil jakožto hlídač, byl na tuto roli přijat, lidé v daném podniku o něm věděli, nejednalo se tedy o žádné porušení soukromí. A pokud to vezmeme ještě o krok dále, Humphreys dokonce zkoumané subjekty chránil před zákroky policie a jiných hrozeb. (Babbie 2004, s. 13-14)

Na druhou stranu jeden z kritiků, americký novinář a spisovatel Nicolas von Hoffman, byl velmi pohoršen tímto výzkumem a odmítl argument ohledně dobrého úmyslu s tím, že „všichni šmíráci jednají pod záminkou dobrých motivů“ (Babbie 2004, s. 13)

Otázka tedy zůstává, zda se měl Humphreys odhalit jakožto výzkumník. Babbie (2004, s. 15) se touto problematikou zabýval přímo v kontextu tohoto výzkumu a dle jeho názoru zkrátka nelze provést výzkum tohoto typu bez alespoň mírného podvodu či klamáním, ačkoliv pokud je možno, mělo by se tomu zkusit předejít. Výzkumník se tedy má před počátkem výzkumu ptát na následující otázky: zda stojí potenciální přínos tohoto výzkumu za podvod, který se chystáme jakožto výzkumníci vykonat a zda tento podvod má potenciál výzkumným subjektům nějak ublížit. Po dokončení výzkumu je třeba si klást další dvě otázky, a to, zda daná potenciální hodnota výzkumu byla opravdu dosažena a zda zkoumané subjekty skutečně nedošli k újmě.

Babbie (2004 s. 15) také upozorňuje, že ačkoliv tento výzkum rozhodně měl potenciál výzkumným subjektům ublížit a někteří z nich po Humphreysově odhalení jakožto výzkumník nereagovali velmi pozitivně, spousta z nich naopak souhlasila s hloubkovými rozhovory. Potenciální způsobená škoda zkoumaným subjektům mohla vypadat jako vyhrožování ohledně odhalení jejich homosexuality nebo například potenciální propuštění ze zaměstnání.

Babbie (2004, s. 17-18) na závěr upozorňuje, že ačkoliv je důležité mít určitá pravidla výzkumu, pokud nechceme sklouznout k ritualismu a hledání skulin v pravidlech, není dobré je pouze slepě dodržovat, ale je třeba se nad konkrétním výzkumem zamyslet, zvážit rizika, ochránit zkoumané subjekty před újmou, být schopen uznat chyby a vhodně se jim přizpůsobit v průběhu.

Humphreysův výzkum homosexuality je ze všech výzkumů zmíněných v této kapitole zřejmě nejdiskutabilnější, jelikož se pohybuje v jakési šedé zóně co se týče etiky a morální integrity výzkumníka. Pokud se tedy zaměříme na morální

integritu z pohledu Humphreyse, sám autor tohoto výzkumu nejednal dle svého názoru amorálně, naopak měl spíše motivaci zkoumanou činnost osvětlit a detabuizovat, tedy jakožto člověk měl podle všeho nejlepší úmysly.

V případě morální integrity jakožto výzkumníka, pokud bychom to chtěli rozdělit, sám Humphreys uznal, že se pohyboval na jakési pomyslné hranici, zejména co se týče lži ohledně vyplnění zdravotního dotazníku, avšak dle jeho názoru by výzkum nepřinesl tak rozsáhlá a přesná data reprezentující realitu, pokud by jej neprováděl „v utajení“ nebo pokud by pouze provedl hloubkové rozhovory. (Babbie 2004, s. 17)

6.3 Milgramova studie

Milgramův sociálně psychologický experiment patří mezi nejznámější studie týkající se poslušnosti. Byl proveden pod vedením psychologa Stanleyho Milgrama v letech 1960-1963 na univerzitě v Yale. Jeho cílem bylo osvětlit události druhé světové války, respektive zjistit důvod a pohnutky poslušnosti válečných zločinců, kteří při výsleších často tvrdili, že pouze poslouchali rozkazy svých nadřízených. (McLeod 2007, s. 1) Zajímalo jej, kam jsou lidé schopni zajít, pokud jim velí autorita a pokud je zároveň v sázce ublížení jiným lidem, avšak daná činnost je v rozporu s jejich morálním přesvědčením.

Milgram sehnal respondenty pomocí novinové reklamy, ve které zmínil, že hledá participanty pro studii o učení konající se na univerzitě v Yale. Nakonec se dobrovolně zúčastnilo 40 participantů za odměnu 4,5 amerických dolarů. (McLeod 2007, s. 1)

Výzkum probíhal tak, že na začátku byl participant představen druhému „participantovi“, což byl ve skutečnosti druhý výzkumník, a vytažením kratší či delší zápalky se určilo, kdo bude učitel a kdo žák, ve skutečnosti to však bylo provedeno tak, aby byl participant vždycky učitel. Participant v roli učitele viděl, jak je participant v roli žáka (tedy výzkumník v utajený) odveden do vedlejšího pokoje, přičemž na něj byl připevněn přístroj, který mu byl schopen dát elektrické šoky, zároveň byl ke křeslu připoután, aby nemohl utéct. Přístroj nebyl skutečný,

k žádným elektrickým šokům ve skutečnosti nedošlo, to však skutečný participant v roli učitele nevěděl, bylo mu to zatajeno. (McLeod 2007, s. 1-6)

Učitel následně dostal do ruky list s otázkami, přičemž žák měl poskytnout správnou odpověď. Pokud se zmýlil nebo neodpověděl, učitel měl za úkol žákovi dát elektrický šok, který se postupně zvyšoval od 15 V do 450 V. V průběhu celého procesu v určité fázi žák prosil o ukončení výzkumu, načež experimentátor učitele, tedy skutečného participanta, upozornil, že je třeba pokračovat dále a že on sám za případnou újmu není zodpovědný, odpovědnost nese samotné pracoviště. Výzkum dopadl tak, že se 65 % participantů dostalo až k 450 V, přičemž ve výzkumu pokračovali, i když žák již zmlknul. Někteří se tedy rozhodli experiment ukončit dříve, avšak nikdo dříve nežli u výše šoku 300 V. Závěrem bylo tedy Milgramem dokázáno, že hrůzné a kruté činy nemusí nutně pocházet ze sadistické povahy jedince, ale na vině může být pouhá poslušnost. (McLeod 2007, s. 1-6)

Výzkum sice nikomu fyzicky neublížil, jelikož veškeré výkřiky bolesti byly nahrané a jak již bylo zmíněno, žák byl ve skutečnosti výzkumník v utajení, ačkoliv i přesto se výzkum setkal s velkou kritikou – zejména co se týče informovaného souhlasu, respektive jeho absence, kde by mělo být zmíněno plné seznámení s podmínkami výzkumu. Samozřejmě v případě, že by takový informovaný souhlas existoval, tak by tento výzkum již nemohl v takové kvalitě být proveden, jelikož výzkumné subjekty by si byli vědomi toho, že ve skutečnosti nikomu elektrické šoky nedávají, což by zásadně ovlivnilo výsledky výzkumu. Dále byly pokusné osoby vystaveny psychickému stresu a vypjetí, jelikož byli v průběhu výzkumu přesvědčováni k tomu, aby ublížili druhému člověku.

Toto ublížení druhému člověku v průběhu výzkumu navádí v tomto případě na otázku ohledně morální integrity zkoumaného. Je zjevné, že ublížit někomu během výzkumu nemůže být označeno za morální jednání. To je ostatně důvod, proč Milgram výzkum v první řadě prováděl – aby zjistil, proč v Německu tolik lidí podlehl fašistické propagandě a bylo schopno ublížit ostatním lidem.

Po skončení tohoto výzkumu dokonce někteří učitelé prohlásili (než zjistili, že žák je ve skutečnosti výzkumník), že si za své utrpení může sám žák, jelikož se do experimentu sám dobrovolně přihlásil, znal potenciální následky a taktéž je jeho vina, že odpovídal špatně. Navíc se objevil i známý argument – tedy, že veškerá vina by měla padnout na výzkumné centrum a na pořadatele výzkumu, protože je to jejich výzkum a měli by tedy převzít zodpovědnost, což jim bylo ostatně v průběhu výzkumu říkáno. (Miller, Collins, Brief 1995, s. 9-10)

Výzkumným subjektům bylo velmi rychle po skončení výzkumu objasněno, o jaký experiment se jednalo a že ve skutečnosti nebylo nikomu ublíženo. Navíc všechny zkoumané osoby potvrdily, že se necítí poškozeny, což bylo opětovně potvrzeno po roce od ukončení výzkumu. Většina zkoumaných osob naopak tvrdila, že se jedná o zajímavou zkušenost. (Miller, Collins, Brief 1995, s. 10-11) Ačkoliv se tento výzkum stejně jako všechny ostatní v této kategorii pohybuje na hranici správného a špatného, v tomto případě je spíše na místě si položit otázku ohledně absence morálního chování zkoumaných osob.

Pokud se výzkum týká emočně náročného tématu, nebo do takové oblasti zabrousí sám participant, výzkumník si musí být v určitých náročných situacích vědom toho, zda má participanta nechat pokračovat, přerušit jej a nasměřovat jinak, nebo celý rozhovor naprosto ukončit. Nunkoosing (2005) upozorňuje, že ačkoliv v některých případech jsou získané odpovědi pro výzkumníka důležité, výzkumník by neměl v rozhovoru pokračovat, pokud participantovi povídání přináší zjevné psychické nepohodlí, jelikož takový rozhovor nesmí nabrat podobu terapie ani výslechu.

6.4 Stanfordský vězeňský experiment

Posledním a pravděpodobně i nejznámějším výzkumem, který bude v této kapitole zmíněný, je Stanfordský vězeňský experiment, který byl proveden pod vedením amerického psychologa Phillipe Zimbarda v roce 1971 na Stanfordské univerzitě. Zimbardo se tímto experimentem snažil zjistit, zda mají osobnostní charakteristiky dozorců a vězňů vliv na konflikty dějící se mezi těmito dvěma skupinami. Předpokladem bylo, že vězení jakožto totální instituce odebírá individuální identity

jedincům, a proto se jejich chování omezuje na roli vězně nebo dozorce. (Kemmelmeier 2015, s. 1)

Ze studentů, kteří se dobrovolně přihlásili, bylo vybráno 24 psychicky i fyzicky zdravých mužských účastníků - 12 z nich mělo zaujmou roli dozorce a 12 zase roli vězně. Vězni zaujmuli svoji roli nepřetržitě po celou dobu, zatímco dozorci se střídali po osmihodinových službách. Zajímavostí pak bylo, že se v průběhu výzkumu spousta z nich nabídla zaujmout směny navíc, a to i bez možnosti navýšení platu. Na Stanfordské univerzitě pak bylo vytvořeno provizorní vězení, kde se výzkum odehrával. Vše mělo vypadat tak, aby se co nejvíce blížilo skutečnému vězeňskému prostředí – pravidla byla převzata z věznice Palo Alto v Kalifornii, vězni i dozorci měli své uniformy, které jasně odlišovaly jejich pozice a na začátku experimentu byl i sehráno zatčení vězňů, včetně výslechu, prohlídky, pořízení vězeňských fotografií apod. (Kemmelmeier 2015, s. 1)

Na rozdíl od Milgramova experimentu, v tomto případě všichni zúčastnění věděli, že se jedná o experiment. Přesto však experiment musel být předčasně ukončen, a to po pouhých šesti dnech, jelikož krutost k vězňům ze strany dozorců se stále stupňovala, přičemž vězni dokonce za tak krátkou dobu vyvolali vzpouru vůči dozorcům, která byla úspěšně potlačena různými tresty, jako například odebrání ložního prádla, oblečení, samotka, omezení přísunu jídla. Když se blížil výzkum k předčasnému ukončení, byla situace už tak špatná, že vězni museli čistit toalety holými rukami, koupání a jídlo bylo privilegium, které muselo být zaslouženo, vězni, kteří se něčím provinili, zůstali bez postele a museli spát na zemi. (Kemmelmeier 2015, s. 2)

Pět vězňů muselo být předčasně propuštěno, jeden vězeň vyhlásil na protest hladovku, všichni však vykazovali špatný psychický stav, ať už v podobě deprese, panických ataků, výbuchů vzteku či naprosté poddajnosti za účelem nebýt potrestán. V pátý den dokonce vězňům byl slíben odchod z vězení s tím, že ztratí nárok na odměnu, což všichni vězni přijali, nicméně později jim tato možnost zase byla odebrána. Na tuto zprávu již vězni nereagovali dalším požadavkem o propuštění, pouze danou situaci přijali. (Kemmelmeier 2015, s. 2)

Pokud se zaměříme na etické a morální hledisko tohoto výzkumu, je zřejmé, že tento výzkum je z tohoto pohledu naprosto neakceptovatelný. Výzkum byl sice schválen stanfordskou komisí, která měla tuto agendu na starosti a vězni i dozorcí podepsali prohlášení týkající se dočasného odevzdání svých občanských práv, nicméně ani účastníci a ani sám Zimbardo neočekávali do jakého bodu situace zajde.

Zimbardo i jeho pomocníci se navíc vžili do rolí stejně jako účastníci výzkumu a místo toho, aby situaci dostatečně sledovali, analyzovali a včas rozpoznali, kdy je třeba zasáhnout, tak se naopak „spolčili“ s dozorcí, čímž nejen ztratili pozici nestranného pozorovatele, ale ztratili kontrolu nad samotným výzkumem. (Kemmelmeyer 2015, s. 3) Z morálního hlediska tento výzkum tedy naprosto selhal, jelikož zde nedošlo k ochraně základních lidských práv.

U tohoto výzkumu by však bylo vhodné se ještě zastavit u morální integrity samotných účastníků výzkumu, respektive těch, kteří zaujímali roli dozorců. Dle Zimbardova závěru bylo dokázáno, že „držení se sociálních rolí v uzavřeném sociálním systému dokáže přemoci individuální morální záměry a standardy.“ (Kemmelmeyer 2015, s. 3) Stejně jako Milgram, i Zimbardo tvrdil, že okolnosti, ve kterých se jedinec vyskytne, převyšují morální kompas, kterým je jedinec vybaven. Avšak o mnoho let později (konkrétně v roce 2007), vyšlo najevo, že ne úplně všichni dozorcí vykazovali vůči vězňům sadistické chování – ve skutečnosti některým z nich bylo kruté zacházení vůči vězňům nepříjemné a odmítali se tak chovat. (Kemmelmeyer 2015, s. 3) Tento fakt v tom případě tvoří zásadní konflikt v Zimbardově teorii o vlivu prostředí, nad již existujícími morálními zásadami a povahovými rysy jedinců.

Zdá se tedy, že někteří dozorcí byli schopni se zachovat morálně, jak řekl Killinger, jehož pohled na věc byl zmíněn v první kapitole, byli schopní zachovat sebedisciplínu, „odolat svodům pokušení, přicházejícím z touhy, vlastního sebeuspokojení či jiných klamů.“ (Krámek 2016 s. 3) Nebo jak řekl Huberts

(1998), chování těchto dozorců bylo v souladu s relevantními sociálně akceptovanými morálními hodnotami, normami a pravidly.

6.5 Shrnutí kapitoly

V této kapitole byly diskutovány známé a zároveň eticky vyhraněné výzkumy, přičemž na konci každého výzkumu byla diskutována souvislost s morální integritou, buď z pohledu výzkumníka, či v některých případech i z pohledu zkoumaného. Ačkoliv přínos těchto výzkumů je pro vědeckou obec jistě nezpochybnitelný, ať už díky jejich zásluze na legislativní změny, vznik nových etických kodexů v oblasti výzkumu, či ovlivnění společenského pohledu na určitou problematiku, dalo by se polemizovat, zda jejich samotná existence nenapáchala více škody nežli užitku z důvodů, které byly u každého výzkumu konkrétně popsány, přičemž především šlo o trvalé zdravotní či psychické následky u některých zkoumaných subjektů. Tyto výzkumy demonstrují, kam situace může zajít, pokud se všichni účastníci výzkumu neřídí stanovenými etickými pravidly a nedodržují jak osobní, tak profesní morální integritu.

7 Závěr

Cílem této bakalářské práce bylo shromáždit, vysvětlit a popsat pohledy na morální integritu z různých stanovisek v rámci empirického, především sociologického, výzkumu. V rámci popisu každého z pohledů bylo taktéž cílem vysvětlit jejich rozdíly, dilemata, charakteristické vlastnosti, problémy a překážky v každém z nich. Ačkoliv pohledů na empirický výzkum existuje vícero, v této práci byly diskutovány pohledy kvantitativní a kvalitativní a pohledy výzkumníka a respondenta. Toto bylo doplněno vysvětlením existujících kodexů pro ochranu všech stran figurujících v empirickém výzkumu a na závěr byly ukázány výzkumy, které v minulosti morální integritu (zejména z pohledu výzkumníka) porušily a zároveň sloužily jako prostředek pro zlepšení existujících pravidel pro výzkum, které mají v podstatě morální integritu výzkumu zaručit a chránit.

Tato práce demonstrovala, že se s morálními výzvami v různých podobách může potýkat jak kvantitativní, tak kvalitativní výzkum a jak výzkumník, tak i respondent.

Byly nalezeny určité společné i odlišné výzvy každého pohledu a bylo vysvětleno, jak se v konkrétních případech má výzkumník zachovat, aby dodržel svoji morální integritu nejen jako výzkumník, ale i jako člen společnosti.

Jak bylo ukázáno v poslední kapitole týkající se eticky vyhraněných případů z minulosti, je skutečně nutné, aby se všechny strany participující v jakémkoliv typu výzkumu zavázaly k dodržování existujících výzkumných pravidel, ze kterých byly etické kodexy vytvořeny a které jsou prověřeny časem a v zásadě souzní i se zákonnými normami demokratických států a zároveň nesou obtisk celkové představy morálně správného jednání ve společnosti, jelikož pokud tak nebude učiněno, potenciálně hrozí napáchání velkých škod, a to nejen finančních, ale zejména škod na psychickém i fyzickém zdraví.

Seznam použité literatury

Monografie

ATKINSON, Paul. Ethics and ethnography. Twenty-First Century Society, 2009, 4.1: 17-30.

DENZIN, Norman K. A theoretical introduction to sociological methods. Chicago, IL: Aldine, 1970.

HARMAN, Gilbert. Ethics and observation. Blackwell, Malden/Mass, 2007.

HRONÍK, František. Manažerská integrita. Motiv Press, 2008.

LASTHUIZEN, Karin Marjolein. Leading to integrity. Empirical research into the effects of leadership on ethics and integrity. 2008.

MCLEOD, S. A. The milgram experiment. Simply Psychology, 2007.

NÁBĚLKOVÁ, E. Integrita ako cnosť z pohľadu psychológie. Vybrané aspekty psychológie morálky, 2013, 72-87.

PARKER, L. Bad blood's still flows in Tuskegee study. USA Today A, 1997, 6.

PARR, Janet. Theoretical voices and women's own voices: The stories of mature women students. Feminist dilemmas in qualitative research: Public knowledge and private lives, 1998, 87-102.

SPENCER, Liz, et al. Quality in qualitative evaluation: a framework for assessing research evidence. 2004.

REST, J. R.; NARVAEZ, D.; BEBEAU, M. J. Thoma. SJ (1999). Post conventional moral thinking: A neo-Kohlbergian approach. 81.

TREVIÑO, Linda Klebe; BROWN, Michael E. The role of leaders in influencing unethical behavior in the workplace. *Managing organizational deviance*, 2005, 69-87.

TREVIÑO, Linda Klebe; WEAVER, Gary Richard. *Managing ethics in business organizations: Social scientific perspectives*. Stanford University Press, 2003.

Časopisecké články

AGRAWAL, Manish. Voluntariness in clinical research at the end of life. *Journal of Pain and Symptom Management*, 2003, 25.4: S25-S32.

BRANDT, Allan M. Racism and research: the case of the Tuskegee Syphilis Study. *Hastings center report*, 1978, 21-29.

BUTTERFIELD, Kenneth D.; TREVIN, Linda Klebe; WEAVER, Gary R. Moral awareness in business organizations: Influences of issue-related and social context factors. *Human relations*, 2000, 53.7: 981-1018.

BOOTH, Tim; BOOTH, Wendy. The use of depth interviewing with vulnerable subjects: Lessons from a research study of parents with learning difficulties. *Social Science & Medicine*, 1994, 39.3: 415-424.

BUCHANAN, Tom. Internet-based questionnaire assessment: appropriate use in clinical contexts. *Cognitive behaviour therapy*, 2003, 32.3: 100-109.

CARSON, Thomas L. Conflicts of interest. *Journal of Business Ethics*, 1994, 13: 387-404.

CASTAÑEDA, Quetzil E. Ethnography in the forest: An analysis of ethics in the morals of anthropology. *Cultural Anthropology*, 2006, 21.1: 121-145.

CHESNEY, Thomas; PENNY, Kay. The impact of repeated lying on survey results. *Sage Open*, 2013, 3.1: 2158244012472345.

CIESIELSKA, Malgorzata; BOSTRÖM, Katarzyna W.; ÖHLANDER, Magnus. Observation methods. Qualitative Methodologies in Organization Studies: Volume II: Methods and Possibilities, 2018, 33-52.

CHRISTOPHERSON, Kimberly M. The positive and negative implications of anonymity in Internet social interactions: "On the Internet, Nobody Knows You're a Dog". Computers in Human Behavior, 2007, 23.6: 3038-3056.

DEVAULT, Marjorie L. Talking and listening from women's standpoint: Feminist strategies for interviewing and analysis. Social problems, 1990, 37.1: 96-116.

DOUGLAS, Thomas M. Ethics committees and the legality of research. Journal of medical ethics, 2007, 33.12: 732-736.

DOWNIE, R. S. Ethics, morals and moral philosophy. Journal of medical ethics, 1980, 6.1: 33.

EARL, Babbie. Laud Humphreys and research ethics. International Journal of Sociology and Social Policy, 2004, 24.3-5: 12-19.

FANELLI, Daniele. How many scientists fabricate and falsify research? A systematic review and meta-analysis of survey data. PloS one, 2009, 4.5: e5738.

FRANCK, Robert (ed.). The explanatory power of models: bridging the gap between empirical and theoretical research in the social sciences. Springer Science & Business Media, 2013.

GELLING, Leslie H. Applying for ethical approval for research: the main issues. Nursing Standard, 2016, 30.20: 40-44.

HOWE, Kenneth; EISENHART, Margaret. Standards for qualitative (and quantitative) research: A prolegomenon. Educational researcher, 1990, 19.4: 2-9.

HUBERTS, Leo WJC. What can be done against public corruption and fraud: Expert views on strategies to protect public integrity. *Crime, Law and Social Change*, 1998, 29: 209-224.

JEFFREY, Bob; TROMAN, Geoff. Time for ethnography. *British educational research journal*, 2004, 30.4: 535-548.

KEMMELMEIER, Markus. Zimbardo Prison Experiment. *The Blackwell Encyclopedia of Sociology*, 2007.

KILINÇ, Hakan; FIRAT, Mehmet. Opinions of expert academicians on online data collection and voluntary participation in social sciences research. 2017.

KRÁMSKÝ, David. Pojetí morální integrity jako průsečíku filosofického a psychologického chápání morálky. *PAIDEIA: PHILOSOPHICAL E-JOURNAL OF CHARLES UNIVERSITY*, 2016, 13.3.

LAMBERT, Veronica; GLACKEN, Michele. Engaging with children in research: Theoretical and practical implications of negotiating informed consent/assent. *Nursing Ethics*, 2011, 18.6: 781-801.

MEFFERT, Jeffrey J. Ethics? Morals? Values? *Clinics in Dermatology*, 2009, 27.4: 327-330.

MILLER, Arthur G.; COLLINS, Barry E.; BRIEF, Diana E. Perspectives on obedience to authority: The legacy of the Milgram experiments. *Journal of Social Issues*, 1995, 51.3: 1-19.

MILOŠEVIĆ, D.; VUČKOVIĆ-DEKIĆ, Lj. Good Scientific Practice: ethical codex of science. *Journal of BUON*, 2003, 8: 93-95.

MORETTI, Alessandro. Navigating the grey areas of law and ethics in ethnography: Justifying participatory methods with criminal ticket touts in the UK. *Journal of Organizational Ethnography*, 2020, 9.1: 44-65.

MULDER, Monique Borgerhoff, et al. The use of quantitative observational techniques in anthropology [and comments and replies]. *Current Anthropology*, 1985, 26.3: 323-335.

MURPHY, Elizabeth; DINGWALL, Robert. Informed consent, anticipatory regulation and ethnographic practice. *Social science & medicine*, 2007, 65.11: 2223-2234.

NEFF, Margaret J. Informed consent: what is it? Who can give it? How do we improve it? *Respiratory care*, 2008, 53.10: 1337-1341.

NIJHAWAN, Lokesh P., et al. Informed consent: Issues and challenges. *Journal of advanced pharmaceutical technology & research*, 2013, 4.3: 134.

NUNKOOSING, Karl. The problems with interviews. *Qualitative health research*, 2005, 15.5: 698-706.

OAKLEY, Ann. Interviewing women: A contradiction in terms. In: *Doing feminist research*. Routledge, 2013. p. 30-61.

ONG, Anthony D.; WEISS, David J. The impact of anonymity on responses to sensitive questions 1. *Journal of Applied Social Psychology*, 2000, 30.8: 1691-1708.

ORB, Angelica; EISENHAUER, Laurel; WYNADEN, Dianne. Ethics in qualitative research. *Journal of nursing scholarship*, 2001, 33.1: 93-96.

PARKER, Michael. Ethnography/ethics. *Social science & medicine*, 2007, 65.11: 2248-2259.

PARNIS, Deborah; DU MONT, Janice; GOMBAY, Brydon. Cooperation or co-optation?: Assessing the methodological benefits and barriers involved in conducting qualitative research through medical institutional settings. *Qualitative Health Research*, 2005, 15.5: 686-697.

PREISS, Marek; KRÁMSKÝ, David; PŘÍHODOVÁ, Tereza. MORÁLNÍ USUZOVÁNÍ A JEDNÁNÍ JAKO SOUČÁST INTEGRITY OSOBNOSTI. *E-psychologie*, 2014, 8.2.

ROBERTS, Laura Weiss. Informed consent and the capacity for voluntarism. *American Journal of Psychiatry*, 2002, 159.5: 705-712.

ROBERSON, Michael T.; SUNDSTROM, Eric. Questionnaire design, return rates, and response favorableness in an employee attitude questionnaire. *Journal of Applied Psychology*, 1990, 75.3: 354.

ROHR, Adél. Does the survey mode influence the results about partnership quality? *Research Highlights*, 2018, 32.

SALAZAR, Mary Kathryn. Interviewer bias: How it affects survey research. *Aaohn Journal*, 1990, 38.12: 567-572.

SHAFFER, Nicole M., et al. Quality control for interviews to obtain dietary recalls from children for research studies. *Journal of the American Dietetic Association*, 2004, 104.10: 1577-1585.

SIN, Chih Hoong. Seeking informed consent: Reflections on research practice. *Sociology*, 2005, 39.2: 277-294.

THOMPSON, Dennis F. Understanding financial conflicts of interest. In: *Research Ethics*. Routledge, 2017. p. 505-508.

UZBAY, Tayfun. Bilimsel araştırma etiği. Sağlık bilimlerinde süreli yayıncılık, 2006, 4.

WILES, Rose, et al. The management of confidentiality and anonymity in social research. International journal of social research methodology, 2008, 11.5: 417-428.

ZAHLE, Julie. Privacy, informed consent, and participant observation. Perspectives on Science, 2017, 25.4: 465-487.

Konferenční příspěvky

WHELAN, Thomas J. Anonymity and confidentiality: Do survey respondents know the difference. In: Poster presented at the 30th annual meeting of the Society of Southeastern Social Psychologists, Durham, NC. 2007.

Webové stránky a elektronické zdroje

Centers for Disease Control and Prevention. The Syphilis Study at Tuskegee Timeline [online]. CDC: ©2022 [cit. 8.8.2023]. Dostupné z: <https://www.cdc.gov/tuskegee/timeline.htm>

COOPER, A. How to get consent via SMS in phone interviews. Survey CTO: ©2019 [cit. 13.8.2023] Dostupné z: <https://support.surveyccto.com/hc/en-us/articles/360047763154-How-to-get-consent-via-SMS-in-phone-interviews>

ESOMAR [online]. About Esomar. ESOMAR: ©2023 [cit. 7.8.2023] Dostupné z: <https://esomar.org/about-esomar>

HONZÁK, Radkin. Když věda zajde dál, než se sluší. In: Psychologie.cz [online]. [cit. 12.8. 2023] Dostupné z: <https://psychologie.cz/kdyz-veda-zajde-dal-nez-se-slusi/>

ICC, ESOMAR [online]. ICC/ESOMAR ©2016. [cit. 7.8.2023] Mezinárodní kodex ICC/ESOMAR pro výzkum trhu, výzkum veřejného mínění, sociologický výzkum a

datovou analytiku. Dostupné z:
<https://esomar.org/uploads/attachments/ckqgtgcyjq01l9mhtrz0qee5u1-iccesomar-code-czech.pdf>

KUŘE, J.; VESELSKÁ, R. et al. Norimberský kodex (Nuremberg Code) – 1947. Masarykova Univerzita ©2021 [cit. 10.8.2023] Dostupné z:
https://is.muni.cz/do/rect/el/estud/lf/ps21/lekarska_etika/web/pages/priloha2_norimbersky_kodex.html

SIMAR. Telefonické dotazování (CATI) [online]. SIMAR ©2020 [cit. 15.8.2023] Dostupné z: https://simar.cz/assets/media/files/standardy/Standard_05.pdf

SIMAR. Když výzkum, tak pořádně! [online]. SIMAR ©2023 [cit. 7.8.2023] Dostupné z:
<https://simar.cz/standardy/kvalitativni-standardy/>

Slovník cizích slov [online]. Pojem etický kodex. CSC.ABZ.: © 2005-2023 [cit. 10.8.2023] Dostupné z: <https://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/eticky-kodex>

Úřad pro ochranu osobních údajů. Obecné nařízení o ochraně osobních údajů (GDPR) [online]. Uoou.cz: ©2013 [cit. 17.8.2023]. Dostupné z:
<https://www.uoou.cz/obecne-narizeni-o-ochrane-osobnich-udaju-gdpr/ds-3938/p1=3938>

VESELSKÁ, R., BĚLOHRAD, R. ŠEREK, J., ŠIRŮČEK, J., KUŘE, J. Střet zájmů (Conflict of Interests) [online]. Masarykova Univerzita: ©2023 [cit. 13.8.2023] Dostupné z:
https://is.muni.cz/do/rect/el/estud/lf/js23/etika_vyzkumu/web/web2/pages/trasa_6.html

Vysoká škola chemicko-technologická. Etika [online]. [cit. 10.8.2023]. Dostupné z:
https://web.vscht.cz/~spiwokv/clinic/7_ethics_agencies.pdf

